

Γ. Η ΤΙΜΗ ΤΟΥ ΠΕΤΡΕΛΑΙΟΥ ΕΙΝΑΙ ΕΚΡΗΚΤΙΚΗ ΥΛΗ, που αναγνωρίζεται σε συμπαράθεσες όπως η (ξαφνική) έκρηξη της τιμής του μαύρου χρυσού ή η άνοδος στις διεθνείς τιμές του μαύρου χρυσού χαρακτηρίζεται *εκρηκτική*. Με τη μεταφορά αυτή συνδέονται και εκφράσεις όπως οι οδηγοί θα πρέπει να οπλιστούν με υπομονή ή οι οδηγοί αισθάνονται ανυπεράσπιστοι μπροστά στο νέο κύμα αυξήσεων, που υπόρρητα προσωποποιούν την αύξηση της τιμής του πετρελαίου ως εχθρό των καταναλωτών, ενεργοποιώντας τη μακρο-μεταφορά της οικονομικής δραστηριότητας ως πολέμου.

Δ. Η ΤΙΜΗ ΤΟΥ ΠΕΤΡΕΛΑΙΟΥ ΕΙΝΑΙ ΘΑΛΑΣΣΟΤΑΡΑΧΗ, που δηλώνεται με εκφράσεις όπως νέο κύμα αυξήσεων / ακρίβειας ή «φουρτούνες» με το πετρέλαιο / στην αγορά των πετρελαιοειδών.

Τελικά η άνοδος της τιμής του πετρελαίου εικονίζεται ως ένα κινητό χωρίς κινούν αίτιο –είναι εντυπωσιακή η παντελής αποσιώπηση των παραγόντων που την προκαλούν– που κινείται σε δύο συμβολικούς χώρους, αυτόν της αγωνιστικής πίστας, όπου σημειώνονται διαρκώς νέα ρεκόρ, και εκείνον του ουρανού, προς το θόλο του οποίου οι τιμές του πετρελαίου διαγράφουν αστραπιαίες τροχιές. Αν οι δύο πρώτες μεταφορές είναι εξηγητικές της έντασης του φαινομένου, οι δύο τελευταίες είναι συγκινησιακές, καθώς αποτυπώνουν, με υπέρθεση, τις επιπτώσεις του στο αγοραστικό κοινό και θυμίζουν τις ειδήσεις φυσικών καταστροφών.

Αθλητική ειδόση (ποδοσφαιρικός αγώνας)

Η ποδοσφαιρική αναμέτρηση περιγράφεται στα τηλεοπτικά δελτία αφενός ως ολότητα (ο αγώνας μεταξύ δύο ομάδων και η έκβασή του) και αφετέρου ως ανάγλυφο κορυφαίων στιγμών του αγώνα (επίτευξη γκολ, απώλεια «ευκαιρίας» για σκοράρισμα, απόκρουση απειλητικού σουτ κ.ά.). Οι εννοιακές μεταφορές που υποστηρίζουν τις εν λόγω αναπαραστάσεις είναι κατά κανόνα δομικές (βλ. Πίνακα 2), αν και το πεδίο-στόχος δεν περιλαμβάνει αφηρημένες ή δυσπρόσιτες έννοιες, που απαιτούν γείωσή τους σε έννοιες αισθητών πραγμάτων. Αυτό πιθανότατα εξηγείται από τη συμβολική του παιχνιδιού, που διαπερνά την ονοματολογία του (αγώνας, αντίπαλοι, νίκη, ήττα, ισοπαλία / άμυνα, επίθεση / αμυντικός, επιθετικός / κυνηγός, δίκτυα κτλ.) και την υψηλή τυποποίηση της ποδοσφαιρικής γλώσσας είτε ως εν οδώ περιγραφής ενός αθλητικού συμβάντος στο ραδιόφωνο και στην τηλεόραση είτε ως υστερόχρονης εξιστόρησής του στον Τύπο. Είναι τόσο «βαθιά μεταφορική» η γλώσσα του ποδοσφαίρου, ώστε δυσκολεύεται κανείς να βρει ισοδύναμα κυριολεξίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι μεταφορές αυτές είναι ουδέτερες, νεκρές.

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 2, Ο ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΕΜΟΣ⁹ (μια ομάδα αντιμετωπίζει, αναμετράται με μίαν άλλη ή μια ομάδα εναντίον μιας άλλης ή η Χ και η Ψ ομάδα βρέθηκαν αντιμετώπιες, διασταύρωσαν τα ξίφη τους) αλλά επίσης Ο ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ ΕΙΝΑΙ ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ (της α-

9. Η μεταφορά του πολέμου είναι όχι απλώς αντιπροσωπευτική αλλά συστατική του ποδοσφαιρικού αγώνα. Ο Segrave (1997: 214) εξηγεί την κυριαρχία της ανάγοντάς την σε αυτό που αποκαλεί «μεταφορική σύμβαση της βίας»: «Η γλώσσα της βίας αποκραυγαλώνεται με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο στη γλώσσα του ποδοσφαίρου, μια γλώσσα που αντανάκλα την ανδρική ιστορία του αθλήματος και, συνεπώς, μια γλώσσα γεμάτη από στρατιωτικές μεταφορές. Η αθλητικογραφία, ουσιαστικά, είναι το όργανο που γεφυρώνει το χάσμα ανάμεσα σε δύο θεσμούς που προωθούν την ανδρική ηγεμονία: σε τελική ανάλυση, η γλώσσα του ποδοσφαίρου είναι η γλώσσα του πολέμου. Υπάρχουν επιθετικές και αμυντικές γραμμές, και επιθέσεις από αέρος και ξηράς: έχουμε βόμβες και βομβαρδισμούς, ζώνες και σημαίες, [...] οι προπονητές συχνά χαρακτηρίζονται ως στρατηγοί και οι επιθετικοί παίκτες ως αξιωματικοί».

Πίνακας 2: Οι εννοιακές μεταφορές του ποδοσφαιρικού αγώνα ως ολότητας.

Πεδίο-πηγή Πεδίο-στόχος	Πόλεμος	Φιλοξενία	Επιτυχής στόχευση	Πορισμός κέρδους	Υπέρβαση εμποδίου
Ποδοσφαιρικός Αγώνας	+++	++	-	-	-
Νίκη	+++	-	++	++	+
Ήττα	+++	-	-	-	-
Ισοπαλία	++	-	-	-	-

ντίπαλης ομάδας από την ομάδα που αγωνίζεται εντός έδρας) (μια ομάδα υποδέχεται, φιλοξενεί μιαν άλλη). Η τελευταία αυτή μεταφορά, που φαίνεται να αντιγράφει προς την προηγούμενη, αντέχει μόνο σε ειρωνική ή ευφημιστική ανάγνωση. Η ΝΙΚΗ ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΕΜΙΚΗ ΝΙΚΗ (μια ομάδα νικά, υποχρεώνει σε ήττα, συντρίβει, διαλύει, επικρατεί (επί), επιβάλλεται, κάμπει την αντίσταση μιας άλλης· πρβλ. και τις μετωνυμίες της νίκης *θρίαμβος* και *τρόπαιο*), Η ΝΙΚΗ ΕΙΝΑΙ ΕΠΙΤΥΧΗΣ ΣΤΟΧΕΥΣΗ (μια ομάδα πετυχαίνει νίκη), Η ΝΙΚΗ ΕΙΝΑΙ ΠΟΡΙΣΜΟΣ ΚΕΡΔΟΥΣ (μια ομάδα κερδίζει μιαν άλλη) και, τέλος, Η ΝΙΚΗ ΕΙΝΑΙ ΥΠΕΡΒΑΣΗ ΕΜΠΟΔΙΟΥ (μια ομάδα περνά ή ξεπερνά το εμπόδιο μιας άλλης). Από την άλλη πλευρά, η ΗΤΤΑ ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΕΜΙΚΗ ΗΤΤΑ (μια ομάδα ηττάται ή γνωρίζει την ήττα ή υποχρεώνεται σε ήττα από μιαν άλλη), ενώ η ΙΣΟΠΑΛΙΑ ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΕΜΙΚΗ ΙΣΟΠΑΛΙΑ (δύο ομάδες αναδεικνύονται ισόπαλες).

Όσον αφορά την εξέλιξη του αγώνα, η φάση που κυρίως εννοιολογείται μεταφορικά στα τηλεοπτικά δελτία είναι η επίτευξη τέρματος. Η κορυφαία αυτή στιγμή του αγώνα υποστηρίζεται από τέσσερις κυρίως μεταφορές: α. ΤΟ ΣΚΟΡΑΡΙΣΜΑ ΕΙΝΑΙ ΕΠΙΤΥΧΗΣ ΣΤΟΧΕΥΣΗ (ένας παίκτης πετυχαίνει γκολ, βρίσκει στόχο· πρβλ. *εύστοχο* φάουλ ή *πέναλτι*), β. ΤΟ ΣΚΟΡΑΡΙΣΜΑ ΕΙΝΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ/ΜΟΡΦΟΠΟΙΗΣΗ (ένας παίκτης δημιουργεί γκολ, διαμορφώνει το σκορ), γ. ΤΟ ΣΚΟΡΑΡΙΣΜΑ ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΑΝΣΗ (ένας παίκτης σημειώνει γκολ, γράφει το τάδε σκορ, βάζει την υπογραφή του ή σφραγίζει τη νίκη), και δ. ΤΟ ΣΚΟΡΑΡΙΣΜΑ ΕΙΝΑΙ ΔΟΧΕΙΟ (container) (ένας παίκτης ανοίγει/κλείνει το σκορ ή το σκορ ανοίγει/κλείνει). Η δεύτερη από τις μεταφορές αυτές είναι, εκ πρώτης όψεως, περιεργή, γιατί δε μοιάζουν αναλογικές οι ιδιότητες που αποδίδονται στο σκοράρισμα. Ωστόσο, αν το σκοράρισμα εκληφθεί όχι ως στιγμιαία πράξη αλλά ως διαδικασία, τότε έχει αρχή (δημιουργία του γκολ) και τέλος (διαμόρφωση τελικού σκορ) (πρβλ. και εκφράσεις όπως ο *X παίκτης έκανε το 2-0 ή το τελικό 3-0*). Η μεταφορά της σήμανσης είναι μια «γραφειοκρατική» μεταφορά που κατακυρώνει τη νίκη σε έναν από τους δύο αντιπάλους με όχημα τους υλικούς όρους της «σημείωσης». Η τελευταία μεταφορά, σε αντίθεση με τις προηγούμενες, είναι οντολογική (Lakoff & Johnson, 1980: 30-32), επειδή το σκοράρισμα-διαδικασία (χρόνος) μπορεί να εκληφθεί ως δοχείο (χώρος) που ανοίγει και κλείνει, για να περιλάβει μεταφορικά αντικείμενα (το πρώτο και το τελευταίο γκολ).

Γενικά η ποδοσφαιρική αναμέτρηση, αν σχηματοποιήσουμε τη μεταφορική της μηχανή, φαίνεται ότι μοιράζεται, τρόπον τινά, ανάμεσα στη βαρβαρότητα και στον πολιτισμό: ο αγώνας ως τετελεσμένο συμβάν είναι πόλεμος, συνήθως με νικητή και νικημένο, ενώ ο αγώνας ως εξελισσόμενο συμβάν είναι ένας θεσμός που διαθέτει αυστηρό κανονισμό για το χρόνο, τον τρόπο διεξαγωγής και την αποτίμησή του.

Όσο για τις λεξικές συμπαραθέσεις, αυτές αφορούν σχεδόν αποκλειστικά τα πεδία-πηγή των μεταφορών και είναι τόσο τυποποιημένες και περιορισμένες σε αριθμό, ώστε μπαίνει κανείς στον πειρασμό να μιλήσει για «καθολικά» (universals) της αθλητικογραφίας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο «εν γένει συμπαραθετικό τοπίο της ειδησεογραφίας» (the overall collocational landscape of news writing), σύμφωνα με τον Dillon (2007: 163), οι εννοιακές μεταφορές οργανώνουν τις αναπαραστάσεις των επίκαιρων συμβάντων «λογικά» ή «οντολογικά», αναλόγως της κατηγορίας τους. Οι οντολογικές μεταφορές προσωποποιούν (δηλαδή δαμινοποιούν) τις φυσικές δυνάμεις, όταν απρόβλεπτα ανατρέπουν την κοινωνική τάξη, ενώ οι δομικές μεταφορές επιστρατεύονται για να γεφυρώσουν τεχνικές έννοιες (όπως τα οικονομικά μεγέθη), αλλά και οικείες παραστάσεις (όπως το ποδοσφαιρικό ντέρμπι), με το επιστητό του «μέσου» τηλεθεατή. Τα δομικά ανάλογα άλλοτε ξαναχύνουν τις έννοιες σε καλούπια καθημερινών εμπειριών και άλλοτε τις απομακρύνουν από την εγγύς εμπειρία, υποκλύπτοντας στο δέλεαρ της επαύξησης των συναισθημάτων. Γενικά η μεταφορική εννοιολόγηση στα τηλεοπτικά δελτία ανακατασκευάζει το πραγματικό μάλλον με ρητορικούς παρά με γνωστικούς όρους.

Μορφικό όχημα των εννοιακών μεταφορών, οι λεξικές συμπαραθέσεις αφενός συστήνουν ημίκλειστα, μικρά γλωσσικά σύνολα και αφετέρου κατανέμονται, ως γλωσσικές μεταφορές, στα δύο πεδία (στόχου και πηγής), όταν το σκέλος της προσωποποίησης απαιτεί εκφραστική ευρηματικότητα, ή συσσωρεύονται στο πεδίο-πηγή, όταν κρυσταλλώνονται οι δομικές μεταφορές. Οι λεξικές συμπαραθέσεις των τηλεοπτικών δελτίων, τυποποιημένα επαγγελματικά γλωσσάρια, είναι το θεμέλιο μιας ρητορικής του «γραφέα», της δημοσιογραφικής ρητορικής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Adam, J.-M. (1997). «Unités rédactionnelles et genres discursifs: Cadre général pour une approche de la presse écrite». *Pratiques*, 94: 3-18.
- Barthes, R. (1964). «Écrivains et écrivants». Στο *Essais critiques*. Paris: Éditions du Seuil, 147-154.
- Bednarek, M. (2005). «Construing the world: Conceptual metaphors and event-construal in news stories». *Metaphorik.de*, 9: 6-32.
- Bell, A. (1991). *The language of news media*. Oxford: Blackwell.
- Boyer, H. (1988). «Scripture et écriture dans la communication journalistique». Στο P. Charaudeau (ed.), *La Presse. Produit, production, réception*. Paris: Didier Érudition, 71-92.
- Cicurel, F. (1992). «Pré-visibilité des discours journalistiques: À propos d'un événement-catastrophe». Στο Centre de recherches sur la didacticité des discours ordinaires (CEDISCOR) (ed.), *Un lieu d'inscription de la didacticité: Les catastrophes naturelles dans la presse quotidienne (Les Carnets du Cediscor, 1)*. Paris: Presses de la Sorbonne Nouvelle, 55-78.
- Coulson, S. (2006). «Metaphor and conceptual blending». Στο K. Brown (ed.), *Encyclopedia of language & linguistics*, 2η έκδ. Amsterdam: Elsevier, 32-39.
- Deignan, A. (1997). «Metaphors of desire». Στο K. Harvey & C. Shalom (eds), *Language and desire*. London & New York: Routledge, 21-42.
- Deignan, A. (1999). «Linguistic metaphors and collocation in nonliterary corpus data». *Metaphor and Symbol*, 14(1): 19-36.

- Deignan, A. (2005). *Metaphor and corpus linguistics*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Dillon, G. (2007). «The genres speak: Using large corpora to profile generic registers». *Journal of Literary Semantics*, 36: 159-187.
- Gledhill, C. (2000). *Collocations in science writing*. Tübingen: Gunter Narr.
- Hausmann, F.J. & Blumenthal, P. (2006). «Présentation: Collocations, corpus, dictionnaires». *Langue Française*, 150: 3-13.
- Idema, R. (1997). «The structure of the accident news story». *Australian Review of Applied Linguistics*, 20(2): 95-118.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Lancien, T. (1995). *Le journal télévisé : Construction de l'information et compétences d'interprétation*. Paris: Crédif.
- Ljung, M. (2002). «What vocabulary tells us about genre differences: A study of lexis in five newspaper genres». Στο L.E. Breivik & A. Hasselgren (eds), *From the COLT's mouth ... and others': Language Corpora Studies. In honour of Anna-Brita Stenström*. Amsterdam & New York: Rodopi, 181-196.
- Manchini, P. (1988). «Simulated interaction: How the television journalist speaks». *European Journal of Communication*, 3: 151-166.
- Marmaridou, S. (1994). «Conceptual metaphor in Greek financial discourse». Στο I. Philippaki-Warbuton et al. (eds), *Themes in Greek Linguistics*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 247-252.
- Moon, R. (1995). «Introduction». Στο *Collins-Cobuild Dictionary of Idioms*. London: HarperCollins.
- Mouillaud, M. (1989). «Critique de l'évènement». Στο M. Mouillaud & J.-F. Tétu, *Le journal quotidien*. Lyon: Presses Universitaires de Lyon, 9-33.
- Mouriquand, J. (1999). *L'écriture journalistique*, 2η έκδ. [1η έκδ. 1997]. Paris: Presses Universitaires de France.
- Μπουκάλας, Π. (1999). «Η "δημοσιογραφική κοινή" και τα πάθη της». Στο 1976-1996: *Είκοσι χρόνια από την καθιέρωση της Νεοελληνικής (Δημοτικής) ως επίσημης γλώσσας*, Πρακτικά συνεδρίου για την ελληνική γλώσσα (Αθήνα 29/11-1/12 1996). Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών (Τομέας Γλωσσολογίας) & Γλωσσική Εταιρεία Αθηνών, 503-508.
- Scollon, R. (1998). *Mediated discourse as social interaction: A study of news discourse*. London & New York: Longman.
- Segrave, J. (1997). «A matter of life and death: Some thoughts on the language of sport». *Journal of Sport & Social Issues*, 21(2): 211-220.
- Tuchman, G. (1973). «Making news by doing work: Routinizing the unexpected». *The American Journal of Sociology*, 79(1): 110-131.

Εξετάζονται οι στάσεις που επικρατούν στο σύγχρονο νεοελληνικό Τύπο ως προς το χειρισμό της γλωσσικής (μορφολογικής) ποικιλίας, π.χ. *εθεωρείτο-θεωρούνταν*. Μέσω επεξεργασίας σώματος κειμένων από εφημερίδες, ελέγχεται το συμπέρασμα προηγούμενης μελέτης (Ιορδανίδου, 2001), σύμφωνα με το οποίο παρατηρείται γενικά αποδοχή της τυποποιημένης/κοινής (standard) νεοελληνικής και αξιοποίηση της υφολογικής διάστασης της μορφολογικής ποικιλίας, με αποκλίσεις που ουνιστούν δύο βασικές τάσεις, η μία προς ανάδειξη των ανεπίσημων μορφολογικών επιλογών της καθημερινής γλώσσας (*Ριζοσπάστης*), και η άλλη προς ανάδειξη των λόγιων επίσημων μορφολογικών επιλογών του γραπτού λόγου, με ή χωρίς ένταξη στην κοινή νεοελληνική (*Απογευματινή*, *Βραδυνή*). Η εικόνα που διαγράφεται στην παρούσα έρευνα (2008) είναι ότι οι αποκλίσεις προς την πλευρά της χρήσης λόγιων σχηματισμών μη ενταγμένων στην κοινή ελληνική είναι σημαντικά λιγότερες και δε φαίνεται να συσχετίζονται με τον πολιτικό προσανατολισμό του εντύπου. Επιβεβαιώνεται εν μέρει η διαπίστωση της προηγούμενης έρευνας, με βάση την οποία διαμορφώνονται στα άκρα των πολιτικών κατευθύνσεων δύο βασικές τάσεις, η μία (*Ριζοσπάστης*) προς ανάδειξη των ανεπίσημων τύπων της καθημερινής γλώσσας και η άλλη (*Ελεύθερος Τύπος*) προς ανάδειξη των λόγιων επίσημων τύπων, με τη διαφορά ότι αυτές οι επιλογές παραμένουν πλέον σταθερά ενταγμένες στο σύστημα κλίσης της κοινής νεοελληνικής. ☐

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης αποτελούν οι στάσεις που επικρατούν στο σύγχρονο νεοελληνικό Τύπο ως προς το χειρισμό της γλωσσικής (μορφολογικής) ποικιλίας που συνιστά διάκριση «λόγιο» – «μη λόγιο»,¹ π.χ. *εθεωρείτο-θεωρούνταν*. Μέσω επεξεργασίας σώματος κειμένων από εφημερίδες, ελέγχεται το συμπέρασμα προηγούμενης μελέτης σύμφωνα με το οποίο παρατηρείται γενικά αποδοχή της τυποποιημένης/κοινής (standard) νεοελληνικής και αξιοποίηση της υφολογικής διάστασης της μορφολογικής ποικιλίας από εφημερίδες του έτους 2000 όλων των πολιτικών αποχρώσεων (*Η Αυγή*, *Αυριανή*, *Έθνος*, *Ελευθεροτυπία*, *Τα Νέα*, *Το Βήμα*, *Η Καθημερινή*, *Ελεύθερος Τύπος*). Οι αποκλίσεις φαινόταν να υποδηλώνουν δύο βασικές τάσεις, η μία προς ανάδειξη των μη λόγιων ανεπίσημων μορφολογικών επιλογών της καθημερινής γλώσσας (*Ριζοσπάστης*) και η άλλη προς ανάδειξη των λόγιων επίσημων μορφολογικών επιλογών, με ή χωρίς ένταξη στην κοινή νεοελληνική (*Απογευματινή*, *Βραδυνή*). Με βάση το υλικό του 2008, επιδιώκεται να διαπιστωθεί αν εξακολουθεί να υφίσταται κάποιου βαθμού συσχέτιση μεταξύ της χρήσης των λόγιων σχηματισμών και της πολιτικής κατεύθυνσης της εφημερίδας.

1. ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ

Το φαινόμενο της γλωσσικής ποικιλίας σε σχέση με τον ορισμό της κοινής νεοελληνικής (όρος που αποδίδει την «τυποποιημένη», standard, ελληνική) εξετάζεται στο Ιορδανίδου (1999). Στη μελέτη αυτή ε-

1. Ο όρος «λαϊκό» είναι προβληματικός, γι' αυτό και προτιμάται η διάκριση «λόγιο» – «μη λόγιο». Βλ. για σχετική συζήτηση Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Φλιάτουρας (2004).

πιχειρείται η καταγραφή περιπτώσεων γλωσσικής ποικιλίας σε γράμματα αναγνωστών σε εφημερίδες (1995-1997), που αποτελεί παραγωγή λόγου σε συνθήκες υψηλής επισημότητας (ο επιστολογράφος χρησιμοποιεί το γλωσσικό πρότυπο που θεωρεί ότι έχει το μεγαλύτερο κύρος). Η μελέτη έδειξε ότι οι ομιλητές οριοθετούν συστηματικά και με παρατηρήσιμη κανονικότητα τους λόγιους σχηματισμούς και δεν τους ανάγουν σε συνολικές μορφολογικές επιλογές. Αυτό σημαίνει ότι οι λόγιες καταλήξεις του παρατατικού -έιτο, -ούντο ορισμένων ρημάτων σε -ούμαι -π.χ., *εθεωρείτο-εθεωρούντο*- δεν έχουν γενικευτεί στην κλίση των ρημάτων σε -ομαι, δεν έχει δηλαδή καταγραφεί η χρήση κάποιου *ελέγγο* αντί για *λεγόταν*. Η εσωτερική αύξηση έχει επικρατήσει σε αρκετά σύνθετα ρήματα, αλλά δεν απειλεί να επιβάλει την άτονη αύξηση, η οποία τείνει να εξαφανιστεί: χρησιμοποιούμε το *επέτρεπε*, αλλά σπανίως έως καθόλου το *επεχείρησε*. Τα λόγια συμφωνικά συμπλέγματα *χθ-φθ-σθ* εμφανίζονται σε συγκεκριμένα ρήματα και σε επίσημο ύφος λόγου: βλ. τη διαφορά μεταξύ *διώχνω-διώχτηκα* και *διώκω-διώχτηκα*. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρουσία σε ποσοστό της τάξης του 15-20% λόγων σχηματισμών στον παθητικό αόριστο, όπως *εδιδάχθησαν, εγεννήθησαν, εδόθη, εξηφανίσθη* κτλ.

Ειδικότερα, τα συμφωνικά συμπλέγματα *χθ, φθ (ευθ)* στον παθητικό αόριστο ορισμένων ρημάτων, τα οποία αγνοούνται από τη σχολική γραμματική, άλλοτε εμφανίζονται στα λεξικά και άλλοτε όχι. Στο Λεξικό Μπαμπινιώτη συνήθως παρατίθεται ο τύπος με το λόγο *σμπλεγμα* – άλλοτε αναφέρεται και το *χτ, φτ* και άλλοτε όχι (χωρίς εμφανές κριτήριο): *εντάχθηκα / καθημ. εντάχτηκα*, αλλά *παρατάχθηκα* χωρίς εναλλακτικό τύπο. Στο Λεξικό Α.Π.Θ., επίσης χωρίς εμφανές κριτήριο: *εντάχθηκα* μόνο, αλλά *παρατάχθηκα/παρατάχτηκα*. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η χρήση του συμπλέγματος *σθ* (π.χ., να *ορισθούν*), η οποία αναφέρεται μόνο στο Λεξικό Μπαμπινιώτη, με την ένδειξη <λόγ.>, και όχι συστηματικά. Στη γραμματική Holton κ.ά. η επιλογή ανάμεσα στη «φωνολογία της δημοτικής» και στη «φωνολογία της καθαρεύουσας» συνδέεται τόσο με φωνο-μορφολογικά χαρακτηριστικά, όσο και με λεξιλογικά-υφολογικά. Ο λόγιος σχηματισμός του παθητικού αορίστου στο Λεξικό Μπαμπινιώτη αναφέρεται άλλοτε ως μοναδική επιλογή, π.χ. *επενέβην, παρενέβην*, και άλλοτε ως εναλλακτική, π.χ. *αναστάθηκα / <λόγ.> ανεστάλην*. Στο Λεξικό Α.Π.Θ. όταν αναφέρεται ο λόγιος τύπος δίνεται μόνο το γ' πρόσ.: *επενέβη, επενέβησαν – ανεστάλη, ανεστάλησαν* (ως εναλλακτικό του *αναστάθηκα*). Στη γραμματική Holton κ.ά. οι τύποι αυτοί χαρακτηρίζονται «στερεότυπα που έχουν κληρονομηθεί από την καθαρεύουσα», ενώ παραλλαγές όπως *ανεκοινώθη, προσελήφθησαν*, που διαθέτουν αντίστοιχους σχηματισμούς *ανακοινώθηκε, προσελήφθηκαν*, θεωρείται ότι αντιστοιχούν σε επιλογή ύφους.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση του λόγιου σχηματισμού του παθητικού αορίστου ορισμένων ρημάτων, συνήθως σύνθετων με λόγιες προθέσεις. Για ορισμένα από τα ρήματα αυτά είναι ισχυρός ο σχηματισμός σε -ηκα και για άλλα φαίνεται ότι η χρήση έχει επιβάλει ως ισχυρούς τους λόγιους σχηματισμούς του γ' προσώπου σε -η, -ησαν. Αν δεν εισαγάγουμε το κριτήριο της καθιέρωσης μέσω της χρήσης, δεν είναι δυνατόν να εξηγήσουμε γιατί ανθίσταται στην τυποποίηση το *συνελήφθη*, ενώ χρησιμοποιείται το *παραλήφθηκε*, γιατί το *σμπλέκομαι* δεν εμφανίζει παρά μόνο *συνεπλάκη-συνεπλάκησαν* στον αόριστο και το *εκρήγνυμαι* μόνο *εξεργάγη*, γιατί η *απεργία* *ανεστάλη* αλλά το *δέμα* *στάληκε*. Πιθανότατα η ισχύς της επιβίωσης λόγων σχηματισμών να εξαρτάται από την παρουσία τους σε συγκεκριμένο γλωσσικό περιβάλλον όπου κυριαρχούσε η καθαρεύουσα (π.χ., νομικά κείμενα) και από την απουσία τους στις καθημερινές λεκτικές ανταλλαγές.

Η καταγραφή των παθητικών αορίστων σε -ηκα και των λόγων παραλλαγών τους στα γράμματα των αναγνωστών δείχνει ότι οι λόγοι σχηματισμοί αποτελούν μόλις το 16%, από τους οποίους ορισμένοι επιβιώνουν ευρύτερα στη γλωσσική πρακτική, όπως *προσελήφθη-προσελήφθησαν, υπερέβη, απηλλάγη, υπερέβησαν, υπέστη-υπέστησαν*. Αναφέρονται παραδείγματα των υπόλοιπων τύπων: *εδιδάχθησαν, ε-*

γεννήθησαν, διετεθήσαν, παρευρέθησαν, εδόθη, προσεκλήθησαν, κατεστράφη, εξηφανίσθη, απεφάνθη, επετελέσθη, απεδείχθη, εδημοσιεύθη, εκλήθη, εχρεώθη, εγράφη, ελύθη, ετηρήθη, προσεβλήθη κτλ.

2. ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

2.1. Μελέτη της ποικιλίας σε έντυπα του έτους 2000

Σε προηγούμενη μελέτη (Ιορδανίδου, 2001), κατά την επεξεργασία γλωσσικού υλικού από εφημερίδες διαφόρων πολιτικών τάσεων της περιόδου Φεβρουαρίου-Μαρτίου 2000,² προέκυψαν τα εξής ευρήματα:

Από τη μία πλευρά, ο Ριζοσπάστης φαίνεται να αποφεύγει γενικά τη λόγια μορφολογία. Τύποι όπως *ανεχθεί, καλυφθεί, προκληχθεί* είναι σπάνιοι, ενώ απουσιάζει το συμφωνικό σύμπλεγμα *σθ* (παραφωνία σε τίτλο άρθρου: *θα χαραμισθούν αριστερές ψήφοι*; όπου ρήμα καθημερινού προφορικού λόγου «μεταμφιέζεται» σε λόγιο). Την ίδια εικόνα παρουσιάζει και ο Ριζοσπάστης του 1982, με μεγαλύτερη αυστηρότητα (π.χ., *ταχικός καθηγητής*). Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο Ριζοσπάστης τείνει να επιλέγει από τη μορφολογία της κοινής νεοελληνικής τις ανεπίσημες επιλογές της καθημερινής γλώσσας, ως πλέον προσιτές στα λαϊκά στρώματα, στα οποία κατεξοχήν απευθύνεται, άρα βρίσκεται περισσότερο κοντά στο πρότυπο της σχολικής γραμματικής (*Νεοελληνική Γραμματική*), που απεικονίζει την τάση σαφούς (και πολεμικής) οριοθέτησης ως προς την καθαρεύουσα.

Από την άλλη πλευρά, η Βραδυνή και η Απογευματινή εμφανίζουν αρκετούς λόγιους σχηματισμούς: *εγράφη, επεδείχθη* από τηλεοράσεως, *χρωματίσθηκαν, πολλαπλασιάσθηκαν, ενέπιπταν επί της Σοφοκλέους, υπόσχοντο, πραγματοποιείτο, ισχυρισθούν, υπερασπισθεί* κτλ. Χαρακτηριστικό είναι ότι παρουσιάζονται με λόγια μορφή λέξεις που δεν έχουν λόγια προέλευση: *ρίχθηκαν* (το αρχαίο ρήμα ήταν *ρίπτω*, άρα *ερίφθησαν*), *ξεπεράσθηκαν*, ή αναδύονται τύποι όπως *προεβλήθηκαν* (μεταξύ του *προεβλήθησαν* και του *προβλήθηκαν*). Άλλες δομές με ανάμειξη λόγων και μη λόγων συστατικών: *πέραν από τα επίσημα στοιχεία, πλην της κυβέρνησης, μεσούσης της χρηματιστηριακής κρίσης*, οι *ύπουλες κατηγορίες κατέρρευσαν ως πύργος από τραπουλόχαρτα* κτλ. Παρόμοια ήταν η γλωσσική πρακτική των εφημερίδων αυτών το 1982, με ισχυρότερη όμως παρουσία και άλλων λόγων στοιχείων, όπως οι *λόγιες μετοχές: ενθαρρυνθέντες από το πνεύμα της αλλαγής, το καταληφθέν κτίριο, κυκλοφορούντων αυτοκινήτων, οχλουσών βιομηχανιών*. Η Βραδυνή το 1982 επέμενε ακόμη στο *-η* και *-ω* της υποτακτικής και στο *-ι* των θηλυκών ουσιαστικών. Μεικτές δομές: *αποβλέπων αποκλειστικά και μόνο στο συμφέρον του κόμματος [...]* και δηλώνοντας ότι *θα σεβαστεί [...]*, *εθεωρείτο σαν πρωταγωνιστής*. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι εφημερίδες αυτές τείνουν να χρησιμοποιούν λόγιους σχηματισμούς μη ενταγμένους στην κοινή νεοελληνική ως δείκτες υψηλότερου γλωσσικού κύρους, απ' όπου και το φαινόμενο της υπερδιόρθωσης, της εμφάνισης δηλαδή μεικτών σχηματισμών, στην προσπάθεια συμμόρφωσης προς λόγια πρότυπα.

Αρκετούς λόγιους σχηματισμούς εμφανίζουν και οι εφημερίδες *Το Βήμα* και *Η Καθημερινή*, υπάρχουν όμως μεγαλύτερη συνέπεια και γνώση ως προς το χειρισμό των λόγων τύπων και δομών. (Αξίζει να

2. Το υλικό αποτελούνταν από τις εξής εφημερίδες, με σειρά κατάταξης από το συντηρητικό πολιτικό χώρο («δεξιό» και «κεντροδεξιό») προς τον προοδευτικό («κεντροαριστερό» και «αριστερό»): *Απογευματινή* (26/11/81, 12/3/00), *Η Βραδυνή* (22/1/82, 12/3/00), *Τύπος της Κυριακής* (12/3/00), *Η Καθημερινή* (13/2/82, 12/3/00), *Το Βήμα* (13/2/82, 12/3/00), *Τα Νέα* (2/3/82, 11/3/00), *Ελευθεροτυπία* (17/2/00, 12/3/00), *Έθνος* (18/2/82, 12/3/00), *Κυριακάτικη Αυριανή* (12/3/00), *Η Αυγή* (20/3/82, 12/3/00), *Ριζοσπάστης* (13/2/82, 12/3/00). Για το προφίλ των εφημερίδων βλ. Ψυχogiός (2004: 354-496).

σημειωθεί ότι η *Καθημερινή* του 1982 περιείχε σαφώς περισσότερους λόγιους σχηματισμούς, όπως: *προτίνει* όπως *μη δημιουργηθεί, επεκράτησε η άποψη όπως τεθεί ευθέως πολιτικό ζήτημα* κτλ.)

Οι υπόλοιπες εφημερίδες (*Αυγή, Έθνος, Ελευθεροτυπία, Τα Νέα, Ελεύθερος Τύπος, Αυριανή* κτλ.) φαίνεται ότι επιλέγουν την πολυτυπία της κοινής νεοελληνικής. Αυτό δεν υποδηλώνει ότι αξιοποιούν συνειδητά τη μορφολογική ποικιλία για υφολογικές διακρίσεις, δηλαδή για να χαρακτηρίσουν επίσημο ή ανεπίσημο ύφος. Πολλές φορές παρατηρείται στο εσωτερικό του ίδιου άρθρου εφημερίδας να χρησιμοποιεί ο αρθρογράφος και τους δύο τύπους, με ελεύθερη εναλλαγή, χωρίς υφολογική διαφοροποίηση (*ήρθε/ήλθε, περιοριστεί/περιορισθεί, δεχτεί/δεχθεί* κτλ.).

Η μορφολογική ποικιλία στο γραπτό δημοσιογραφικό λόγο σε σχέση με την ιδεολογικοπολιτική τοποθέτηση αποτελεί αντικείμενο έρευνας του Χατζησαββίδη (2000 και 2001). Αποδελτιώθηκε το πρωτοσέλιδο ρεπορτάζ, το κύριο άρθρο της σύνταξης και ένα άρθρο τακτικού συνεργάτη από 12 εφημερίδες της περιόδου Ιουνίου 1997 – Φεβρουαρίου 1998 που καλύπτουν όλο το πολιτικό φάσμα (συνολικά 108 κείμενα ποικίλης έκτασης). Χαρακτηριστικές της ιδεολογικοπολιτικής τοποθέτησης θεωρήθηκαν οι εξής κατηγορίες μορφολογικής ποικιλίας: *τονικά συστήματα* (μονοτονικό-πολυτονικό), *σχηματισμός γενικής ενικού θηλυκών σε -ης/-ως και -ότητας/-ότητος*, *σταθερός και μετακινούμενος τόνος στη γενική των προπαροξύτωνων*, *επιρρήματα σε -α/-ως*, *μονολεκτικός/περιφραστικός σχηματισμός επιρρημάτων*, *ποικιλία στο σχηματισμό του παθητικού αορίστου*, *άτονη/τονισμένη αύξηση στους παρελθοντικούς ρηματικούς τύπους*. Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, από τον προοδευτικό πολιτικό χώρο περισσότερο ο *Ριζοσπάστης*, λιγότερο η *Αυγή* και η *Αυριανή* και ακόμη λιγότερο το *Έθνος* προτιμούν μορφολογικούς τύπους που «βρίσκονται πιο κοντά στη δημοτική», ενώ στο συντηρητικό πολιτικό χώρο η *Ελεύθερη Ώρα* και δευτερευόντως η *Απογευματινή*, ο *Ελεύθερος* και η *Καθημερινή* προτιμούν «μορφολογικούς τύπους που πλησιάζουν στην καθαρεύουσα». Οι υπόλοιπες εφημερίδες υιοθετούν τύπους που «βρίσκονται πολύ πιο κοντά στην κοινή νεοελληνική». Αν και δε συμπίπτουν οι κατηγορίες μορφολογικής ποικιλίας που μελετήθηκαν, οι δύο πόλοι «δημοτικής – καθαρεύουσας», που συνιστούν ο *Ριζοσπάστης* και η *Ελεύθερη Ώρα* στο σώμα κειμένων του Χατζησαββίδη, αντιστοιχούν πιθανότατα στους πόλους «μη λόγια – λόγια μορφολογία», που συνιστούν οι εφημερίδες *Ριζοσπάστης – Απογευματινή* και *Βραδινή* στο σώμα κειμένων της Ιορδανίδου (2001).

Ειδικότερα, σχετικά με την ποικιλία που αφορά τον παθητικό αόριστο και την άτονη αύξηση, που αποτελεί αντικείμενο της προγενέστερης και της παρούσας μελέτης, στο σώμα κειμένων του Χατζησαββίδη παρατηρείται ότι ο *Ριζοσπάστης* αποφεύγει συστηματικά τα λόγια συμφωνικά συμπλέγματα, η *Ελεύθερη Ώρα* χρησιμοποιεί μόνο τα λόγια και οι υπόλοιπες εφημερίδες χρησιμοποιούν αδιακρίτως και τα λόγια και τα μη λόγια. Στον τομέα της αύξησης μόνο η *Ελεύθερη Ώρα* και ο *Ελεύθερος* κάνουν γενικευμένη χρήση (π.χ. *εγαλούχησε, διεπίστωσε, απεφάσισε*), ενώ οι υπόλοιπες εφημερίδες ακολουθούν την τάση της κοινής νεοελληνικής για κατάργηση της άτονης αύξησης.

2.2. Μελέτη της ποικιλίας σε έντυπα του έτους 2008

Με σκοπό τη σύγκριση των αποτελεσμάτων, στην παρούσα φάση χρησιμοποιήθηκαν οι εφημερίδες *Ριζοσπάστης, Η Αυγή, Έθνος, Ελευθεροτυπία, Τα Νέα, Το Βήμα, Η Καθημερινή, Ελεύθερος Τύπος, Απογευματινή*.³ Αποδελτιώθηκαν κείμενα πολιτικής ειδησεογραφίας με θέμα «Το σκάνδαλο της μονής Βα-

3. *Απογευματινή* (26/9/08, 1/9/08), *Ελεύθερος Τύπος* (25/9/08, 26/9/08), *Η Καθημερινή* (26/9/08, 28/9/08), *Τα Νέα* (25/9/08, 26/9/08, 1/10/08), *Το Βήμα* (28/9/08), *Ελευθεροτυπία* (25/9/08, 26/9/08), *Έθνος* (25/9/08, 26/9/08), *Η Αυγή* (25/9/08, 26/9/08, 25/9/08, 28/9/08), *Ριζοσπάστης* (28/9/08, 1/10/08).

τοπεδίου» έκτασης 1.500-2.000 λέξεων. (Εξαιρέθηκαν προφανώς τα παραθέματα ανακοινώσεων εκπροσώπων της μονής, νομικών κ.ά., τα οποία, ειρήσθω εν παρόδω, περιείχαν αφθονία λόγων σχηματισμών.) Καταγράφηκαν οι λόγιοι και μη λόγιοι σχηματισμοί στους εξής τομείς:

- α) κλίση παθητικού παρατατικού (λόγια -έιτο, -ούντο – μη λόγια -ούνταν),
- β) κλίση παθητικού αορίστου (λόγια -η, -ησαν, μη λόγια -ηκα, -ηκαν),
- γ) συμφωνικά συμπλέγματα παθητικού αορίστου (λόγια χθ-φθ-σθ, μη λόγια χτ-φτ-στ) και
- δ) κλίση ενεργητικού αορίστου (λόγια διατήρηση άτονης αύξησης, π.χ. *απετέλεσε*, μη λόγια κατάργηση της άτονης αύξησης, π.χ. *αποτέλεσε*). Βλ. Παράρτημα, Πίνακας 1.

Τα αποτελέσματα συνοψίζονται ως εξής:

Όσον αφορά στην κλίση του παθητικού παρατατικού, σε σύνολο 24 τύπων σε όλες τις εφημερίδες καταγράφηκαν τρεις τύποι παρατατικού ρημάτων σε -ούμαι: *δικαιούνταν*, *εκινείτο*, *συντελούνταν*. Από αυτούς μόνο ένας είναι λόγιος, το *εκινείτο* στην *Καθημερινή*. Αναφέρεται ενδεικτικά ότι σε αναζήτηση στο Google το *δικαιούνταν* καταγράφεται 22.000 φορές, το *εδικαιούντο* 3.000 και το *εδικαιούτο* 10.700. Το *εκινείτο* εμφανίζεται 12.100 φορές, έναντι 2.300 του *εκινούντο* και 66.600 του *κινούνταν*. Το *συντελούνταν* καταγράφηκε 3.330 φορές, το *συντελείτο* 3.330 και το *συντελούντο* μόνο 6.

Όσον αφορά στην κλίση του παθητικού αορίστου, με βάση ενδεικτικά αποτελέσματα συχνότητας εμφάνισης σε αναζήτηση στο Google (βλ. Παράρτημα, Πίνακας 2) μπορούμε να διακρίνουμε τις κατηγορίες: α) προτίμηση σε μη λόγια κλίση (-ηκα), π.χ. *αγνοήθηκε*, β) ποικιλία (-ηκα, -ηκαν / -η, -ησαν), π.χ. *υπογράφηκε/υπεγράφη*, και γ) προτίμηση σε λόγια κλίση (-η, -ησαν), π.χ. *ενεπλάκη, ενεπλάκησαν*. Στην κατηγορία όπου επικρατεί η προτίμηση στη μη λόγια κλίση, άρα είναι περιθωριακοί οι λόγιοι σχηματισμοί, εντοπίστηκαν οι τύποι *συντελέσθη, επετέθη, απεδείχθη, εστράφησαν* (*Η Καθημερινή*), *υπεβλήθη* (*Το Βήμα*). Στην κατηγορία της καταγεγραμμένης ποικιλίας εντοπίστηκαν 5 περιπτώσεις: *ανταλλάχτηκαν, υπογράφηκε* (*Έθνος*), *δημείφθησαν* και *εστάλη* (*Το Βήμα*), *εξελέγη* (*Η Καθημερινή*), *εστάλη* (*Η Αυγή*). Στην κατηγορία της προτίμησης της λόγιας κλίσης εντοπίστηκαν 4 περιπτώσεις: *απεστάλη* και *εκάθη* (*Η Καθημερινή*), *ενεπλάκησαν* (*Τα Νέα*) και *δημείφθησαν* και *υπέστη* (*Η Αυγή*). Προκύπτει ότι σε σύνολο 123 λόγων και μη λόγων σχηματισμών επικρατούν οι μη λόγιοι με 107 εμφανίσεις (ποσοστό 87%), ενώ από τους λόγιους ελάχιστοι (5) είναι αυτοί που προτιμώνται έναντι αντίστοιχων μη λόγων και οι υπόλοιποι είναι αποκλειστικά σχεδόν χρησιμοποιούμενοι, άρα δεν καταγράφονται ως φαινόμενο ποικιλίας.

Όσον αφορά στα συμφωνικά συμπλέγματα παθητικού αορίστου, με βάση ενδεικτικά αποτελέσματα συχνότητας εμφάνισης σε αναζήτηση στο Google (βλ. Παράρτημα, Πίνακας 3) μπορούμε να διακρίνουμε τις κατηγορίες: α) προτίμηση σε μη λόγια συμπλέγματα, π.χ. *να διαβιβαστεί*, β) ποικιλία, π.χ. *να αποδειχτεί / να αποδειχθεί*, και γ) προτίμηση σε λόγια συμπλέγματα, π.χ. *να εκληφθεί*. Στην κατηγορία όπου επικρατεί η προτίμηση στα μη λόγια συμπλέγματα, άρα είναι περιθωριακοί οι λόγιοι σχηματισμοί, εντοπίστηκε μόνο ο τύπος *να υπερασπισθούν* (*Το Βήμα*). Στην κατηγορία της καταγεγραμμένης ποικιλίας εντοπίστηκαν οι περιπτώσεις: *δεχτούν* και *διαβιβασθούν* (*Απογευματινή*), *αναδείχθηκε*, *διαβιβασθεί*, *μεταβιβασθεί*, *δεσμευθεί*, *εξετασθεί*, *αποκαλυφθεί*, *συντάχθηκε*, *δεχθούν* και *παραδέχθηκε* (*Ελεύθερος Τύπος*), *μεταβιβαστεί*, *δέχθηκε* και *διαβιβαστούν* (*Η Καθημερινή*), *δέχτηκε*, *στηρίχθηκε* *επανεξεταστεί*, *επισκέφτηκε* και *παραδέχτηκε* (*Τα Νέα*), *αποδείχτηκε*, *δέχθηκαν* και *αποκαλύφθηκε* (*Το Βήμα*), *αποδειχθεί* (*Ελευθεροτυπία*), *ανταλλάχτηκαν*, *προστατευτεί*, *προστατευτούν*, *εισακουστούν*, *εξετάστηκαν* και *εκδικαστούν* (*Έθνος*), *στηριχτεί*, *υπερασπιστούν*, *παραδέχτηκε* (*Η Αυγή*) και *χαρακτηριστεί*, *μεταβιβαστεί*, *ανταλλαχτούν* και *αντιμετωπιστεί* (*Ριζοσπάστης*). Ενδιαφέρουσα παρατήρηση είναι ότι στον *Ελεύθερο Τύπο* επικρατούν συστηματικά τα λόγια χθ-φθ-σθ, ενώ στο *Έθνος* και στο *Ριζοσπάστη* τα μη λόγια χτ-φτ-στ.

Όπως και στην περίπτωση της κλίσης του παθητικού αορίστου, δε σχολιάζεται η χρήση λόγων σχη-

ματισμών που από τη διαδικτυακή αναζήτηση (Πίνακας 3 του Παραρτήματος) προκύπτει ότι επικρατούν σχεδόν αποκλειστικά, άρα δεν μπορούν να καταγραφούν ως φαινόμενο ποικιλίας.

Συνολικά, για τη χρήση των συμφωνικών συμπλεγμάτων προκύπτει ότι σε σύνολο 76 λόγων και μη λόγων σχηματισμών τα ποσοστά είναι περίπου μοιρασμένα: 41 μη λόγιες εμφανίσεις (ποσοστό 54%) έναντι 35 λόγων. Η διαφορά είναι πολύ μικρότερη σε σχέση με την προηγούμενη κατηγορία κλίσης παθητικού αορίστου. Τα αποτελέσματα ερμηνεύονται με βάση τα στοιχεία των Πινάκων 2 και 3 του Παραρτήματος, όπου φαίνεται ότι στα συμφωνικά συμπλέγματα είναι πολυπληθείς οι κατηγορίες «ποικιλία λόγια – μη λόγια» και «προτίμηση σε λόγια συμπλέγματα», ενώ στο σχηματισμό του παθητικού αορίστου υπερέχει συντριπτικά η κατηγορία «προτίμηση σε μη λόγια κλίση».

Όπως και στην περίπτωση της κλίσης του παθητικού αορίστου, δε σχολιάζεται η χρήση λόγων σχηματισμών που από τη διαδικτυακή αναζήτηση (Πίνακας 3 του Παραρτήματος) προκύπτει ότι επικρατούν σχεδόν αποκλειστικά, άρα δεν μπορούν να καταγραφούν ως φαινόμενα ποικιλίας.

Όσον αφορά στην άτονη αύξηση του ενεργητικού αορίστου, καταγράφηκαν μόνο 3 τύποι: *Η Καθημερινή = επεδίωκε, Τα Νέα = διεμήνυσαν, Το Βήμα = επεχείρησαν*. Από αυτούς οι πλέον συχνοί, σύμφωνα με τα αποτελέσματα διαδικτυακής αναζήτησης (Google), είναι οι δύο πρώτοι: 26.200 εμφανίσεις για το *επεδίωκε* και 20.000 για το *επιδίωκε*, 5.690 εμφανίσεις για το *διεμήνυσαν* και 6.300 για το *διαμήνυσαν*. Το *επεχείρησαν* εμφανίζεται στο Google σε χαμηλό ποσοστό έναντι του *επχείρησαν*, περίπου 10%. Χαρακτηριστικό είναι ότι το *επιφύλαξε* που βρέθηκε στα *Νέα* αποτελεί λιγότερο συχνή επιλογή σε σχέση με το *επεφύλαξε* (Google: 15.800 και 20.300 εμφανίσεις αντίστοιχα). Γενικά, τα σύνθετα με προθέσεις ρήματα βρέθηκαν στο υπό εξέταση υλικό χωρίς άτονη αύξηση, π.χ. *αποτέλεσε, διαβίβασε, επικοινωνήσε, υποστήριξε*.

Συνολικά: σε σύνολο 226 καταγεγραμμένων τύπων οι λόγοι σχηματισμοί είναι 55 έναντι 171 μη λόγων, δηλαδή ποσοστά 24% και 76% αντίστοιχα. Οι περισσότεροι λόγοι σχηματισμοί (43) καταγράφονται σε τρεις εφημερίδες: *Ελεύθερος Τύπος, Η Καθημερινή, Το Βήμα*. Τα μικρότερα ποσοστά εντοπίζονται στις εφημερίδες *Απογευματινή, Τα Νέα, Ελευθεροτυπία, Ριζοσπάστης*, που ανήκουν σε διαφορετικούς πολιτικούς χώρους. Δε φαίνεται, επομένως, να προκύπτει συσχέτιση μεταξύ πολιτικής κατεύθυνσης και χρήσης λόγων σχηματισμών ως επιλογής σε περιπτώσεις γλωσσικής ποικιλίας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η επεξεργασία των υπό μελέτη κειμένων όσον αφορά γενικότερα στη χρήση λόγων σχηματισμών. Η *Απογευματινή* επιμένει στους τύπους *Ιερά Σύναξις*, ενώ στην *Καθημερινή* αναφέρεται η *Έκτακτη Ιερά Διπλή Σύναξη*, στα *Νέα* η *Διπλή Ιερή Σύναξη*, στο *Βήμα* της *Ιεράς Συναξέως* και της *διπλής Συναξής* και στην *Αυγή* *Διπλής Ιεράς Συναξής*. Σε όλες σχεδόν τις εφημερίδες παρατίθεται η φράση κυρίως επί της λίμνης Βιστωνίδας, με λόγια σύνταξη. Το ίδιο και η φράση βρίσκεται υπό δικαστική διερεύνηση. Δομές με ανάμειξη λόγων και μη λόγων στοιχείων παρατηρούνται σε όλες σχεδόν τις εφημερίδες, αλλά είναι περιορισμένες σε σχέση με τα παραδείγματα που είχαν εντοπιστεί στο σώμα κειμένων του 2000. Παραδείγματα: *Κατέβασαν προς συζήτηση δική τους αιχμηρότερη για το Βατοπέδι διακήρυξη (Η Καθημερινή). Συμβολική κατάληψη ενός εκ των εργοταξίων που υπάρχουν στο δημοτικό διαμέρισμα Καρδίας και δόθηκε στη Μονή Βατοπεδίου (Ελευθεροτυπία). Η εικόνα του Μαξίμου υπέστη χθες και νέο στραπάτσο (Αυγή). Ρωτηθείς ειδικά για τον κ. Τατούλη... (Αυγή).*

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η εικόνα που διαγράφεται ως προς τη γλωσσική ποικιλία στο δημοσιογραφικό λόγο είναι ότι επικρατεί γενικά η εντός της κοινής νεοελληνικής καθιερωμένη πολυτυπία. Σε σχέση με την έρευνα σε έντυπα του

2000, οι αποκλίσεις προς την πλευρά της χρήσης λόγιων σχηματισμών μη ενταγμένων στην κοινή ελληνική είναι σημαντικά λιγότερες, π.χ. *συντελέσθη, επετέθη* (έναντι των *συντελέστηκε, επιτέθηκε*), και δε φαίνεται να συσχετίζονται με πολιτικό προσανατολισμό του εντύπου. Όσον αφορά στη χρήση παθητικών τύπων με λόγια και μη λόγια συμφωνικά συμπλέγματα, επιβεβαιώνεται εν μέρει η διαπίστωση της έρυνας σε αντίστοιχες εφημερίδες του 2000, σύμφωνα με την οποία διαμορφώνονται στα άκρα των πολιτικών κατευθύνσεων δύο βασικές τάσεις, η μία (*Ριζοσπάστης*) προς ανάδειξη των ανεπίσημων μορφολογικών επιλογών της καθημερινής γλώσσας και η άλλη (*Ελεύθερος Τύπος*) προς ανάδειξη των λόγιων επίσημων μορφολογικών επιλογών, με τη διαφορά ότι αυτές οι επιλογές παραμένουν πλέον σταθερά ενταγμένες στο σύστημα κλίσης της κοινής νεοελληνικής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. & Φλιάτουρας, Α. (2004). «Η διάκριση [λόγιο] και [λαϊκό] στην ελληνική γλώσσα: Ορισμός και ταξινόμηση». Στο *6ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας*, 18-21 Σεπτεμβρίου 2003, Πανεπιστήμιο Κρήτης: Εργαστήριο Γλωσσολογίας. <http://www.philology.uoc.gr> (πρόσβαση: 11/1/2009).
- Ιορδανίδου, Α. (1999). «Ζητήματα τυποποίησης της σύγχρονης νεοελληνικής». Στο *«Ισχυρές» -«ασθενείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού*, Πρακτικά ημερίδας, 25/4/1996. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 835-844.
- Ιορδανίδου, Α. (2001). «Δημοσιογραφική “κοινή”: Προβλήματα ορισμού». Στο Π. Μπουκάλας & Σ. Μοσχονάς (επιμ.), *Δημοσιογραφία και γλώσσα*, Πρακτικά συνεδρίου, 15-16/4/2001. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα της ΕΣΗΕΑ, 157-164.
- Holton, D.; Mackridge, P. & Φιλίππακη-Warburton, E. (1999). *Γραμματική της ελληνικής γλώσσας*, μτφρ. Β. Σπυρόπουλος. Αθήνα: Πατάκης [*Greek: A Comprehensive Grammar of the Modern Language*. London & New York: Routledge, 1997].
- Λεξικό της κοινής νεοελληνικής (1998). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης – Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1998). *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Νεοελληνική Γραμματική*, αναπροσαρμογή της *Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής* του Μ. Τριανταφυλλίδη (1998) [1η έκδ. 1949]. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- Χατζησαββίδης, Σ. (2000). «Η μορφολογική ποικιλία του ρήματος στον ελληνικό δημοσιογραφικό λόγο». Στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, Πρακτικά της 20ής ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 588-599.
- Χατζησαββίδης, Σ. (2001). «Η μορφολογική ποικιλία του δημοσιογραφικού λόγου ως δείκτης πολιτικής ιδεολογίας». Στο Π. Μπουκάλας & Σ. Μοσχονάς (επιμ.), *Δημοσιογραφία και γλώσσα*, Πρακτικά συνεδρίου, 15-16/4/2001. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα της ΕΣΗΕΑ, 141-155.
- Ψυχογιός, Δ. (2004). *Τα έντυπα Μέσα Επικοινωνίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1. Λόγιοι – μη λόγιοι σχηματισμοί σε ρεπορτάζ 1500-2000 λέξεων
με θέμα το σκάνδαλο της Μονής Βατοπεδίου (26/9-1/10/08).

	άτονη αύξηση	συμφωνικά συμπλέγματα	παθητικός αόριστος	παθητικός παρατατικός
Απογευματινή 26/9/08		θα δεχθούν θα συνεργαστούν να διαβιβασθούν	υλοτομήθηκαν κλήθηκε (2) κοινοποιήθηκε	φυλάσσονταν
Απογευματινή 1/10/08			ανατέθηκε	
Ελεύθερος Τύπος 25/9/08		<u>αναδείχθηκε</u> να εκληφθεί έχει διαβιβασθεί έχει μεταβιβασθεί έχουν δεσμευθεί να εξετασθεί	κοινοποιήθηκε υλοποιήθηκαν χρηματοδοτήθηκε κατευθύνθηκαν χρηματοδοτήθηκαν <u>αναδείχθηκε</u> περιορίστηκε	δικαιούνταν οραματιζόταν προορίζονταν
Ελεύθερος Τύπος 26/9/08		έχουν αποκαλυφθεί <u>συντάχθηκε</u> αν δεχθούν <u>παραδέχθηκε</u> <u>επιφυλάχθηκε</u> <u>αποσοφίθηκε (2)</u> να επιληφθεί	επιβεβαιώθηκε (2) εστάλη παραχωρήθηκαν πουλήθηκαν πουλήθηκε <u>συντάχθηκε</u> <u>παραδέχθηκε</u> εκδόθηκε (2) προτάθηκε <u>επιφυλάχθηκε</u> <u>απορρίφθηκε (2)</u>	γίνονταν
Η Καθημερινή 26/9/08		<u>εμφανίστηκε (2)</u> <u>συντάχθηκαν</u> έχουν μεταβιβαστεί <u>δέχθηκε</u> να διαβιβαστούν	δόθηκε εγκρίθηκε <u>εμφανίστηκε (2)</u> <u>συντάχθηκαν</u> απεστάλη <u>δέχθηκε</u> πραγματοποιήθηκε	

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 (συνέχεια)

Η Καθημερινή 28/9/08	επεδίωκε	<u>δέχθηκε</u> <u>εξελίχθηκαν</u> <u>αντιτάχθηκε</u>	<u>δέχθηκε</u> ηγήθηκε συντελέσθη εξελέγη επετέθη απεδείχθη δραστηριοποιή- θηκε επιδόθηκε <u>εξελίχθηκαν</u> <u>αντιτάχθηκε</u> εκδηλώθηκαν εστράφησαν εκάθη	κατευθυνόταν αρεσκόταν επισκέπτονταν διαγραφόταν υποπτεύονταν εκινείτο
Τα Νέα 25/9/08		ισχυριστεί <u>δέχτηκε</u> <u>σπρίχθηκε</u>	ενεπλάκησαν <u>δέχτηκε</u> παραχωρήθηκε <u>σπρίχθηκε</u> παραιτήθηκε διατυπώθηκε	
Τα Νέα 26/9/08	διεμήνυσαν	θα επανεξεταστεί <u>επισκέφτηκε</u> έχουν σχηματιστεί	δόθηκαν προηγήθηκε <u>επισκέφτηκε</u> αναφέρθηκε	συντελούνταν
Τα Νέα 1/10/08		να υπερασπιστεί να συνετιστεί <u>παραδέχτηκε</u>	αναφέρθηκε <u>παραδέχτηκε</u> υπογράφηκε επαναλήφθηκε ανατέθηκε	συνεχιζόταν
Το Βήμα 28/9/08	επεχείρησαν	<u>σχηματίστηκε</u> να υπερασπισθούν να απορριφθεί <u>αποδείχθηκε</u>	χάθηκαν χάθηκε εστάλη (2) <u>σχηματίστηκε</u>	

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 (συνέχεια)

Financ

		<u>δέχθηκαν</u> <u>αποκαλύφθηκε</u> <u>«αποναλακτίστηκε»</u> <u>χειρίστηκε (2)</u>	υπεβλήθη διημέφθησαν <u>αποδείχθηκε</u> εκδόθηκε <u>δέχθηκαν</u> <u>αποκαλύφθηκε</u> καταπατήθηκαν <u>«αποναλακτίστηκε»</u> <u>χειρίστηκε (2)</u>	
Ελευθεροτυπία 25/9/08		έχουν χτιστεί να διαβιβαστεί <u>επιδοκιμάστηκε</u> να χειριστούν να εξαλειφθεί	δόθηκε παραπλανήθηκαν <u>επιδοκιμάστηκε</u>	συνοδεύονταν κρυβόνταν
Ελευθεροτυπία 26/9/08		να χειριστούν <u>σκανδαλίστηκαν</u> θα αποδειχθεί	καταγράφηκαν εκτιμήθηκε αγνοήθηκαν (2) ανατέθηκε αρνήθηκαν ακολουθήθηκε (2) <u>σκανδαλίστηκαν</u> βρέθηκε	
Έθνος 25/9/08		<u>συντάχθηκε</u> έχει περιληφθεί να εμφανιστεί <u>συμπεριλήφθηκαν</u> <u>ανταλλάχτηκαν</u>	<u>συντάχθηκε</u> τοποθετήθηκαν τέθηκαν χρησιμοποιήθηκε (2) <u>συμπεριλήφθηκαν</u> δόθηκε υπογράφηκε διεκδικήθηκαν <u>ανταλλάχτηκαν</u> παραβρέθηκαν μεταφέρθηκαν προκλήθηκε	αναφερόταν διευκρινιζόταν

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 (συνέχεια) *4 ιωάννα >*

Έθνος 26/9/08		να προστατευτούν να προστατευτεί να εισακουστούν <u>εξετάστηκαν</u> <u>«υυοίστηκαν»</u> να εκδικαστούν	αποκτήθηκε παραχωρήθηκαν πουλήθηκαν ζητήθηκε <u>εξετάστηκαν</u> <u>«μυορίστηκαν»</u> αναφέρθηκε	αποδεικνύονταν καταγγέλλονταν καταγόταν
Αυγή 25/9/08		να στηριχτεί	βρέθηκαν υπέστη	συνοδευόταν συνδυαζόταν
Αυγή 26/9/08		<u>τάχθηκαν</u> <u>απορρίφθηκαν</u> να υπερασπιστούν <u>παραδέχτηκε</u>	<u>τάχθηκαν</u> <u>απορρίφθηκαν</u> <u>παραδέχτηκε</u>	αποδεικνύονταν αναφερόταν
Αυγή 28/9/08		θα υποδειχθεί <u>παραπέμφθηκε</u>	εστάλη παραχωρήθηκε <u>παραπέμφθηκε</u>	
Ριζοσπάστis 28/9/08		να σφετεριστούν να χαρακτηριστεί έχουν αποκαλυφθεί	απελευθερώθηκε εκδόθηκε παραχωρήθηκε	
Ριζοσπάστis 1/10/08		<u>κτίστηκαν</u> έχουν μεταβιβαστεί να ανταλλαχτούν έχουν αντιμετωπιστεί	<u>κτίστηκαν</u>	
Σύνολο	3	76	123	24

Με υπογράμμιση δηλώνονται οι τύποι που είναι καινοί στη 2η και 3η στήλη.

Πίνακας 2: Κατηγοριοποίηση τύπων παθητικού αορίστου με βάση ενδεικτικά αποτελέσματα συχνότητας εμφάνισης (αναζήτηση στο Google).

προτίμηση σε μη λόγια κλίση -ηκα	αγνοήθηκε, ακολουθήθηκε, αναδείχθηκε, ανστήθηκε, αναφέρθηκε, αντιτάχθηκε, απελευθερώθηκε, απογαλακτίστηκε, αποδείχ(χθ)ηκε, αποκαλύφθηκε, αποκτήθηκε, απορρίφθηκε, αρνήθηκε, βρέθηκε, δέχ(χθ)ηκε, διατυπώθηκε, διεκδικήθηκε, δόθηκε, δραστηριοποιήθηκε, εγκρίθηκε, εκδόθηκε, εκδόθηκε, επιμύθηκε, εμφανίστηκε, εξελίχθηκε, εξετάστηκε, επαναλήφθηκε, επιβεβαιώθηκε, επιδόθηκε, επιδοκιμάστηκε, επισκέφ(φθ)ηκε, επιτέθηκε, επιφυλάχθηκε, ζητήθηκε, γιγνήθηκε, καταγράφηκε, καταπατήθηκε, κατευθύνθηκαν, κλήθηκε, κοινοποιήθηκε, κτίστηκε, μεταφέρθηκε, μυρίστηκε, παραβρέθηκε, παραδέχ(χθ)ηκε, παραιτήθηκε, παραπέμφθηκε, παραπλανήθηκε, παραχωρήθηκε, περιορίστηκε, πουλήθηκε, πραγματοποιήθηκε, προηγήθηκε, προκλήθηκε, προτάθηκε, σκανδαλίστηκε, στηρίχ(χθ)ηκε, στράφηκε, συμπεριλήφθηκε, συντάχθηκε, συντελέστηκε, σχηματίστηκε, τάχθηκε, τέθηκε, τοποθετήθηκε, υλοποιήθηκαν, υλοτομήθηκαν, υποβλήθηκε, χάθηκε, χειρίστηκε, χρηματοδοτήθηκε, χρησιμοποιήθηκε
ποικιλία -ηκα, -ηκαν / -η, -ησαν	ανταλλάχ(χθ)ηκε, ανταλλάχ(χθ)ηκαν / αντιπλάγη, αντιπλάγησαν, διαμείφθηκαν / διημείφθησαν, εκλέχ(χθ)ηκε, εκλέχ(χθ)ηκαν / εξελέγη, εξελέγησαν, στάλθηκε, στάλθηκαν / εστάλη, εστάλησαν, υπογράφηκε, υπογράφηκαν / υπεγράφη, υπεγράφησαν
προτίμηση σε λόγια κλίση -η, -ησαν	απεστάλη, απεστάλησαν, εκάρη, εκάρησαν, ενεπλάκη, ενεπλάκησαν, υπέστη, υπέστησαν

Πίνακας 3: Κατηγοριοποίηση τύπων παθητικού αορίστου ως προς τα προτιμώμενα συμφωνικά συμπλέγματα (χτ/χθ, φτ/φθ, στ/σθ) με βάση ενδεικτικά αποτελέσματα συχνότητας εμφάνισης (αναζήτηση στο Google).

προτίμηση σε μη λόγια συμπλέγματα χτ, φτ, στ	ποικιλία χτ/χθ, φτ/φθ, στ/σθ	προτίμηση σε λόγια συμπλέγματα χθ, φθ, σθ
απογαλακτίστηκε απογαλακτιστεί	αναδείχτηκε/αναδείχθηκε αναδειχτεί/αναδειχθεί	αντιπάχθηκε, αντιπαχθεί
εμφανίστηκε εμφανιστεί	ανταλλάχτηκε/ανταλλάχθηκε ανταλλαχτεί/ανταλλαχθεί/ανταλλαγεί	αποκαλύφθηκε, αποκαλυφθεί
επιδοκιμάστηκε επιδοκιμαστεί	αντιμετωπίστηκε/αντιμετωπίσθηκε αντιμετωπιστεί/αντιμετωπισθεί	απορρίφθηκε, απορριφθεί
ισχυρίστηκε ισχυριστεί	αποδείχτηκε/αποδείχθηκε αποδειχτεί/αποδειχθεί	εκληφθεί
μυρίστηκε μυριστεί	δεσμεύτηκε/δεσμεύθηκε δεσμευτεί/δεσμευθεί	εξαλειφθεί
σκανδαλίστηκε σκανδαλιστεί	δέχτηκε/δέχθηκε δεχτεί/δεχθεί	εξελίχθηκε, εξελιχθεί
συνεργάστηκε συνεργαστεί	διαβιβάστηκε/διαβιβάσθηκε διαβιβαστεί/ διαβιβασθεί	επιληφθεί
συνειτίστηκε συνεισστεί	εισακούστηκε/εισακούσθηκε εισακουστεί/εισακουσθεί	επιφυλάχθηκε, επιφυλαχθεί
σφετερίστηκε σφετεριστεί	εκδικάστηκε/εκδικάσθηκε εκδικαστεί/εκδικασθεί	περιληφθεί
σχηματίστηκε σχηματιστεί	εξετάστηκε/εξετάσθηκε εξεταστεί/εξετασθεί	
υπερασπίστηκε υπερασπιστεί	επανεξετάστηκε/επανεξετάσθηκε επανεξεταστεί/επανεξετασθεί	συμπεριλήφθηκε, συμπεριληφθεί
χειρίστηκε χειριστεί	επισκέφτηκε/επισκέφθηκε επισκεφτεί/επισκεφθεί	συντάχθηκε, συνταχθεί
χτίστηκε χτιστεί	μεταβιβάστηκε/μεταβιβάσθηκε μεταβιβαστεί/μεταβιβασθεί	υποδείχθηκε, υποδειχθεί
	παραδέχτηκε/παραδέχθηκε παραδεχτεί/παραδεχθεί	
	προστατεύτηκε/προστατεύθηκε προστατευτεί/προστατευθεί	
	στηρίχτηκε/στηρίχθηκε στηριχτεί/στηριχθεί	
	χακτηρίστηκε/χακτηρίσθηκε χακτηριστεί/χακτηρισθεί	

Σταματία Κουτσοιλέλου-Μίχου,
*Η Γλώσσα της Διαφήμισης: Κειμενογλωσσολογική Προσέγγιση
 του Διαφημιστικού Κειμένου*, Gutenberg, Αθήνα 1997, σ. 270.

Άννα Βασιλάκη*

Στις περισσότερες μελέτες για την τηλεοπτική διαφήμιση, η λέξη «κείμενο» χρησιμοποιείται μετωνυμικά για να δηλώσει το σύνολο του οπτικού και ηχητικού υλικού που συνήθως κατανοούμε ως μια διαφήμιση. Το καθαρά «γλωσσικό κομμάτι» των διαφημίσεων συνήθως εξετάζεται παρεμπιπτόντως, με διαισθητικό τρόπο, μη συστηματικά, ως επιμέρους παράγοντας διαμόρφωσης ενός ευρύτερου διαφημιστικού «κειμένου». Όσοι ασχολούνται στην πράξη με τη γλώσσα της διαφήμισης είναι φυσικό να αναζητούν νέους τρόπους αξιοποίησης της προπαγανδιστικής λειτουργίας της. Τους ενδιαφέρει η πρωτοτυπία και η διαφορετικότητα της διαφήμισης. Αντιστοίχως, όσοι μελετούν κριτικά τη διαφήμιση εμμένουν στη χειραγωγική διάστασή της και ψάχνουν να αποδείξουν την επίδραση των διαφημίσεων στην καταναλωτική μας συμπεριφορά. Στην πρωτοτυπία της διαφήμισης αντιτάσσουν τους κοινούς μηχανισμούς και τις επικοινωνιακές στρατηγικές που μετέρχεται κάθε διαφημιστικό «κείμενο».

Στο βιβλίο της *Η Γλώσσα της Διαφήμισης* (Gutenberg, 1997), η Σταματία Κουτσοιλέλου-Μίχου, επίκουρη καθηγήτρια γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, εξετάζει τη γλώσσα των τηλεοπτικών διαφημίσεων κυριολεκτικά, ως κώδικα που παράγει κείμενα, δηλαδή κομμάτια λόγου που εκφέρονται σε ένα επικοινωνιακό γεγονός. Η προσέγγιση της Κουτσοιλέλου-Μίχου ανήκει στο ευρύ πεδίο της κειμενογλωσσολογίας. Είναι περιγραφική, υπό τρεις έννοιες: α) βασίζεται σε σώμα κειμένων (αποτελείται από 330 διαφημίσεις καταναλωτικών αγαθών, που προβλήθηκαν από τα δύο κρατικά κανάλια και βιντεοσκοπήθηκαν από την ερευνήτρια κατά το διάστημα Μαρτίου-Ιουνίου 1985)· β) αναλύει τα διαφημιστικά κείμενα κάνοντας χρήση μιας μεταγλώσσας που είναι αξιολογικά ουδέτερη (οφείλει πολλά στη «συστηματική γλωσσολογία» του Μ.Α.Κ. Halliday κ.ά.)· τέλος, γ) δεν ακολουθεί μια αυστηρή μεθοδολογία ούτε ένα κανονιστικό γλωσσολογικό μοντέλο· απλώς παρουσιάζει –με θαυμαστή σχολαστικότητα– τις αναλυτικές δυνατότητες ενός κειμενογλωσσολογικού μοντέλου.

Για την ανάλυση των δεδομένων της η Κουτσοιλέλου-Μίχου βασίζεται –συστήνοντάς το στο ελληνόφωνο κοινό– στο διαδικαστικό/περιγραφικό μοντέλο των Robert-Alain de Beaugrande και Wolfgang

* Απόφοιτη του Τμήματος Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης (Ε.Κ.Π.Α.) και φοιτήτρια στο Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ (Ε.Κ.Π.Α.).

Dressler, όπως έγινε γνωστό από το έργο τους *Introduction to Text Linguistics* (1981). Σε αρκετά εγχειρίδια πλέον (Δ. Γούτσου – Α. Γεωργακοπούλου, Α. Αρχάκη, Κ. Κανάκη κ.ά.) έχουν καθιερωθεί οι επτά (7) κειμενικοί παράγοντες, που υποδεικνύουν ισάριθμα γλωσσικά επίπεδα (levels): 1. συνοχή (η συντακτική οργάνωση του κειμένου), 2. συνεκτικότητα (οι εννοιολογικές/σημασιολογικές συνδέσεις που εντοπίζονται στο περιεχόμενο του κειμένου), 3. προθετικότητα (η στάση του δημιουργού απέναντι στο κείμενο), 4. αποδεκτότητα (η στάση του αποδέκτη απέναντι στο διαφημιστικό κείμενο), 5. πληροφορητικότητα (ο βαθμός διάψευσης ή όχι των προσδοκιών του αποδέκτη, ως προς το τι περιμένει από ένα διαφημιστικό κείμενο), 6. καταστασιακότητα (ο τρόπος και ο βαθμός αλληλεπίδρασης των συμμετεχόντων στη διαφημιστική επικοινωνία, το περιεχόμενο), και 7. διακειμενικότητα (ο δανεισμός γλωσσικών στοιχείων από άλλα κειμενικά είδη). Αν δεν κάνω λάθος, της Κουτσουλέλου-Μίχου είναι η πρώτη μελέτη στα ελληνικά που εφαρμόζει αυτά τα πεδία ανάλυσης σε ένα ολόκληρο κειμενικό είδος.

Πράγματι, με οδηγό το άρτια δομημένο κείμενο της Κουτσουλέλου-Μίχου, ο αναγνώστης μπορεί να παρακολουθήσει την ακόλουθη πορεία συγκρότησης του διαφημιστικού λόγου: 1. [συνοχή] Τα συνοχικά στοιχεία, όπως η επανάληψη, η έλλειψη, η χρήση της προστακτικής κ.ο.κ. 2. [συνεκτικότητα] συνδέονται έτσι ώστε να δημιουργήσουν διαφημιστικά συνθήματα (σλόγκαν) και συνεπαγωγές –που αντλούν τόσο από τον κειμενικό κόσμο του διαφημιστικού κειμένου, όσο και από τα γνωστικά, αξιολογικά, αισθητικά κ.ά. σχήματα που συγκροτούν τον κειμενικό κόσμο του αποδέκτη– τέτοιες που να εξυπηρετούν, 3. [προθετικότητα] την πρόθεση του διαφημιστή να προπαγανδίσει και να προωθήσει το διαφημιζόμενο προϊόν προκαλώντας, 4. [αποδεκτότητα] την ενεργητική αντίδραση του αποδέκτη, η οποία συντελείται, 5. [πληροφορητικότητα] μέσω της διάψευσης των αρχικών προσδοκιών του, 6. [καταστασιακότητα] σε σχέση με τις 7. [διακειμενικότητα] γλωσσικές και κειμενικές συμβάσεις που ο αποδέκτης αναμένει να τηρεί το διαφημιστικό κείμενο.

Παρόλο που το μοντέλο ανάλυσης της Κουτσουλέλου-Μίχου δίνει έμφαση στη (δια-)κειμενικότητα, ως οργανωτικό παράγοντα συγκρότησης του διαφημιστικού κειμένου, η συγγραφέας υποδεικνύει την προθετικότητα: όλες οι κειμενικές λειτουργίες συνεργάζονται ώστε να εξυπηρετήσουν την πρόθεση του διαφημιστή να δημιουργήσει ένα μήνυμα που να απομνημονεύεται εύκολα, να είναι οικονομικό, σαφές, αλλά και πρωτότυπο, να τηρεί και παράλληλα να παραβαίνει τις αναμενόμενες από τον αποδέκτη γλωσσικές και κειμενικές συμβάσεις, έτσι ώστε να ενεργοποιεί τα «συνομιλιακά» αντανακλαστικά του, να είναι κατανοητό και να προκαλεί το ενδιαφέρον όσο το δυνατόν περισσότερων καταναλωτών.

Η μικροσκοπική υφολογική ανάλυση που πραγματοποιεί η Κουτσουλέλου-Μίχου καθιστά τη μελέτη της παράδειγμα προς μίμηση για κάθε νεότερο μελετητή του διαφημιστικού λόγου, αλλά και της διαφημιστικής επικοινωνίας, αντικειμένων που συχνά προσεγγίζονται με προχειρότητα, ιδίως από επαγγελματίες του χώρου. Επιπλέον, συνιστά μια εγκυκλοπαίδεια, που μπορεί να αξιοποιηθεί ως αναφορά από επιστήμονες συγγενών κλάδων, όπως είναι η ανάλυση λόγου και η ανάλυση περιεχομένου. Ως επεξεργασμένη μορφή διδακτορικής διατριβής, το βιβλίο αποτελεί υπόδειγμα αναλυτικής ερευνητικής μελέτης, εξαιρετικά χρήσιμης σε σπουδαστές. Μπορεί άνετα να χρησιμοποιηθεί ως διδακτικό εγχειρίδιο άσκησης στην κειμενογλωσσολογία. Θα αρκούσε η προσθήκη κάποιων ασκήσεων στο τέλος κάθε ενότητας – μια πρακτική που έχουν εφαρμόσει και άλλοι μελετητές του διαφημιστικού λόγου, όπως ο Guy Cook και η Angela Goddard.

Τρεις θα μπορούσαν να θεωρηθούν «αδυναμίες» της μελέτης:

1) Οι διαφημίσεις που αναλύονται στο βιβλίο χρονολογούνται πριν από την περίοδο της «απορρύθμισης», όπως έχουμε συνηθίσει να ονομάζουμε την είσοδο των ιδιωτικών Μέσων στο ελληνικό ραδιοηλεκτρονικό πεδίο. Πολλά έχουν αλλάξει, όχι μόνο στη γλώσσα των διαφημιστικών κειμένων, αλλά κυρίως στον τρόπο που αναπαριστούν την πραγματικότητα. Ο ορίζοντας προσδοκιών των σημερινών τηλεθεα-

τών είναι επίσης πολύ ευρύτερος. Η συγκριτική ανάλυση παλιότερων και πιο πρόσφατων διαφημίσεων θα βοηθούσε να βγάλουμε ενδιαφέροντα και τεκμηριωμένα συμπεράσματα για τις αλλαγές που έχουν επέλθει τα τελευταία είκοσι χρόνια στη διαφημιστική επικοινωνία.

2) Όπως εύλογα επισημαίνεται στην εισαγωγή του βιβλίου, η εξέταση του οπτικού μέρους των διαφημιστικών κειμένων θα απαιτούσε τη συγγραφή μιας δεύτερης μελέτης. Η χρήση εικόνων είναι πιο συνηθισμένη σε μελέτες ανάλυσης λόγου ή/και ανάλυσης περιεχομένου και όχι ίσως τόσο σε κειμενογλωσσολογικές μελέτες. Ωστόσο η παράθεση λίγων, έστω, εικόνων θα βοηθούσε στην καλύτερη τεκμηρίωση της ανάλυσης ενώ, επιπλέον, θα έκανε το κείμενο πιο ελκυστικό για τον αναγνώστη.

3) Η συγγραφέας τονίζει τη σημασία της διακλαδικής προσέγγισης στην εξέταση όλων των πτυχών του διαφημιστικού κειμένου. Ειδικότερα, επιχειρεί να αναδείξει τη στενή διασύνδεση μεταξύ της γλώσσας ως συστήματος και της γλώσσας ως χρήσης, αλλά και μεταξύ θεωρίας και δεδομένων. Η Κουτσουλέλου-Μίχου εστιάζει στους τρόπους, στα λεκτικά σχήματα, στο φρασεολογικό απόθεμα των διαφημίσεων. Συντάσσει τελικά ένα εντυπωσιακό «ευρετήριο» γραμματικών υποδειγμάτων, ρητορικών τρόπων, εκφραστικών τόπων. Ωστόσο το μοντέλο ανάλυσης που ακολουθεί δε βοηθά τη συγγραφέα να αναδείξει την ποικιλία που χαρακτηρίζει το διαφημιστικό λόγο, αλλά και τη γλώσσα γενικότερα. Μπορεί η Κουτσουλέλου-Μίχου να προκρίνει τον παράγοντα της προθετικότητας, αλλά η μελέτη της ίσως υποτιμά εντέλει αυτό που οι παραγωγοί διαφημίσεων έχουν περί πολλού: την πρωτοτυπία και τη διαφορετικότητα των διαφημίσεων (στον πληθυντικό).

Σωφρόνης Χατζησαββίδης, *Ελληνική γλώσσα και δημοσιογραφικός λόγος: Θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις*, Gutenberg, Αθήνα 1999, σ. 168.

Σπύρος Α. Μοσχονάς

Στο βιβλίο αυτό ο γλωσσολόγος Σωφρόνης Χατζησαββίδης συνθέτει τα πορίσματα προηγούμενων ερευνών του για τον ελληνικό δημοσιογραφικό λόγο. Των ερευνών αυτών προτάσσονται (α) μία «τυπολογική κατάταξη» του δημοσιογραφικού λόγου, (β) μία σύνοψη της φτωχής ελληνικής (αλλά όχι της πλούσιας διεθνούς) βιβλιογραφίας και (γ) περιεκτικές συζητήσεις ορισμένων «θεωρητικών ζητημάτων». Ως θεωρητικά θεωρούνται διάφορα ζητήματα: οι προσπάθειες ρύθμισης, στο πλαίσιο της ελληνικής αλλά και της ευρωπαϊκής γλωσσικής πολιτικής, του δημοσιογραφικού λόγου, η επίδραση του τηλεοπτικού λόγου στην ανάπτυξη των παιδιών, η σχέση δημοσιογραφίας και λογοτεχνίας, η αναπαραγωγή των στερεοτύπων του ρατσισμού από τα ΜΜΕ – ζητήματα για τα οποία απαιτούνται ή έχουν γίνει έρευνες άλλων.

Ο συγγραφέας επιχειρεί, «ίσως για πρώτη φορά», όπως ο ίδιος λέει (ίσως όχι χωρίς κάποια υπερβολή), να καθορίσει «πεδία έρευνας και μελέτης», και μάλιστα «από τη σκοπιά του περιγραφικού προτύπου, όπως απαιτεί μια επιστημονική προσέγγιση». Αντιβαίνει στην επιστημονική δεοντολογία ο «δεοντολογικός και συμβουλευτικός χαρακτήρας», όπως τον αποκαλεί ο Χατζησαββίδης, των περισσότερων δημοσιευμάτων για το δημοσιογραφικό λόγο· ο επιστήμονας ενδιαφέρεται πρωτίστως να περιγράψει, να αναλύσει, να εκθέσει, όχι να ρυθμίσει. Αυτό το βιβλίο λοιπόν έχει γραφεί με «επιστημονική αθωότητα» και με προθέσεις ακαδημαϊκής αμεροληψίας, όπως έγκαιρα διέγινε η συναδελφική του κριτική (βλ. Μ. Σουλιάτη, «Η ευρύχωρη στενότητα», *Το Βήμα*, 31-10-1999).

Δίκαιη και δικαιολογημένη η έμφαση που δίνει ο συγγραφέας στην ανάγκη επιστημονικής περιγραφής του δημοσιογραφικού λόγου· δικαιολογημένη, αφού η δημοσιογραφία αποτελεί πεδίο σύγκλισης ποικίλων παρεμβάσεων και ρυθμίσεων· δίκαιη, αφού ακόμα και οι οικείες επιστήμες, της επικοινωνιο-

λογίας και της γλωσσολογίας, ασκούνται ενίοτε ως νεωτερίζοντα πρότυπα ηθικής αποτίμησης των Μένων. Για να περιοριστούμε στα της γλωσσολογίας: οι διάφορες Σχολές Δημοσιογραφίας, αλλά ακόμα και αρμόδια πανεπιστημιακά Τμήματα, κρίνουν ακόμη, αν κρίνουμε από τα προγράμματα σπουδών τους, ότι οι φοιτητές τους πρέπει να διδάσκονται όχι ελληνικά και γλωσσολογία, αλλά «τα σωστά ελληνικά» και εκείνη, βέβαια, τη γλωσσολογία που, καθηλωμένη στη θέση του υποβολέα, αρκείται να ψιθυρίζει στους αμελείς και πάντα βιαστικούς δημοσιογράφους τι *πρέπει* να λένε.

Ο συγγραφέας επιχειρεί να μελετήσει με στατιστικό τρόπο διάφορα γνωρίσματα του δημοσιογραφικού λόγου. Βέβαια, είναι παράδοξο ότι δεν παρουσιάζει ακριβή στατιστικά στοιχεία (στο δεύτερο, ερευνητικό μέρος του βιβλίου του πλεονάζουν ασαφείς χαρακτηρισμοί όπως «συχνά», «συνήθως», «περισσότερο / λιγότερο από» κτλ.). Όπως θα έλεγε ο Georges Canguilhem: «οι όροι που χρησιμοποιούνται εδώ, όντας ποσοτικοί κατά τρόπο ασαφή και χαλαρό, διατηρούν ακόμη μία ποιοτική χροιά».

Πάντως, δύο ερευνητικά πορίσματα χρήζουν ιδιαίτερης μνείας – έστω κι αν εκκρεμεί η επιβεβαίωσή τους. Είναι πορίσματα συμπληρωματικά και μας βοηθούν να κατανοήσουμε την εξέλιξη του δημοσιογραφικού ύφους στον ελληνικό Τύπο.

Ο Χατζησαββίδης διαπιστώνει στον ελληνικό Τύπο ένα είδος *υπολεμματικής* *δμορφίας*, την επιβίωση δηλαδή της *συμβολικής* αντίθεσης *δημοτικής-καθαρεύουσας*. Αν τοποθετήσουμε τις ελληνικές εφημερίδες στον πολιτικό άξονα Αριστεράς-Δεξιάς, θα διαπιστώσουμε, σύμφωνα με τον Χατζησαββίδη, ότι αυτός συμπίπτει –και συμπίπτει *ακόμα*– με το συμβολικό άξονα *δημοτικής-καθαρεύουσας*. Με άλλα λόγια: όσο πιο αριστερό το φύλλο, τόσο μεγαλύτερη χρήση κάνει της «δημοτικής» (δηλαδή μορφολογικών τύπων «ακραίων» ή «ψευτολαϊκών»)· όσο πιο δεξιά μετακινούμαστε στον πολιτικό άξονα, τόσο συχνότερη γίνεται η χρήση της «καθαρεύουσας» (δηλαδή «λόγων» τύπων)· και στο μεγάλης κυκλοφορίας «κέντρο» συνωστίζονται, καθώς φαίνεται, οι τύποι που αναγνωρισμένα βρίσκονται «πολύ πιο κοντά στην επανομαζόμενη Κοινή Νεοελληνική».

Πρώτο πόρισμα λοιπόν: η αντίθεση *δημοτικής-καθαρεύουσας* χρησιμοποιείται ακόμα στον Τύπο ως ορατής *ιδεολογικού* προσανατολισμού. Χρησιμοποιείται και ως δείκτης *υφολογικού* προσδιορισμού, προσθέτει ο Χατζησαββίδης, λ.χ., για να δώσει «βαρύτητα» στο κύριο άρθρο, που καθιερώθηκε πια να *προσέχεται*, κυρίως στα κυριακάτικα φύλλα, εις «ελαφράν», και ελαφρώς υπερδιορθωμένη, καθαρεύουσα [όπως προδίδουν και καθαρεύοντες υβριδικοί τύποι, όπως: *ακτίναν, (της) εξαχθείας, προεβλήθηκαν, μεσούσης της κρίσης κ.ά.*]. Με την υφολογική διάσταση της υπολεμματικής *δμορφίας* έχει ασχοληθεί κυρίως η Άννα Ιορδανίδου (βλ. και τη μελέτη της στον παρόντα τόμο).

Πόρισμα δεύτερο: η «αναδυόμενη προφορικότητα» του δημοσιογραφικού λόγου, η υπαινικτικότητα και η «συμμετοχικότητά» του υπερβαίνουν την παραδοσιακή αντίθεση *δημοτικής-καθαρεύουσας* και διαπερνούν όλα τα είδη της (έντυπης) δημοσιογραφίας. Όσον αφορά μάλιστα στην παλαιά μορφή κατὰ της «ονοματοκρατίας» και της «γενικοκρατίας», που μαστίζουν, υποτίθεται, τον ελληνικό δημοσιογραφικό λόγο, ενδιαφέρον έχει και η διαπίστωση ότι στην πλειονότητά τους οι τίτλοι των εφημερίδων είναι ρηματικοί μάλλον παρά ονοματικοί.

Παρόλο που ο Τύπος δεν έχει ολότελα αποδεσμευτεί από τις διχαστικές συμβάσεις του γλωσσικού ζητήματος, αναζητά πάντως και εφευρίσκει νέα «ύφη». Όπως αποκαλύπτει η «ρητορική των τίτλων» που διερεύνησε ο Χατζησαββίδης, συχνά οι ελληνικές εφημερίδες υπαινίσσονται μάλλον παρά συνοψίζουν την είδηση, κάνοντας χρήση ρητορικών σχημάτων που βασιζονται στη λαϊκή γλώσσα και ενίοτε προέρχονται από περιθωριακούς κώδικες. Η ειδησεογραφική πρακτική δε διστάζει να αξιοποιεί στοιχεία του προφορικού λόγου, όπως κάποτε συνέβαινε αποκλειστικά στο αθλητικό ρεπορτάζ ή στις γελοιογραφίες, και να υιοθετεί το «οικείο ύφος» της καθημερινής επικοινωνίας, αλλά και τη λογική των

συνθημάτων και της διαφήμισης, ακόμα και κατά παράβαση του αιτήματος της «αντικειμενικής» και «αμέτοχης» πληροφόρησης.

Ο Χατζησαββίδης δεν προτείνει οριστική διευθέτηση των ειδών και των γλωσσικών γνωρισμάτων της έντυπης δημοσιογραφίας – με την ηλεκτρονική δημοσιογραφία δεν ασχολείται. Ούτε διερευνά τις παραμέτρους με τις οποίες θα μπορούσε να γίνει μια τέτοια ταξινόμηση. Προτείνει να ακούσουμε απροκατάληπτα την τεράστια και διαρκώς ανανεούμενη ποικιλία του δημοσιογραφικού λόγου. Ο ίδιος ωστόσο παραβιάζει το μεθοδολογικό αυτό αίτημα όταν αναφέρεται στο δημοσιογραφικό λόγο σαν να αποτελεί *ενιαίο* ξεχωριστό «είδος» (βλ. ιδιαίτερα σ. 134). «Ο» δημοσιογραφικός λόγος, κατά το συγγραφέα, είναι «δημόσιος», «σπάνια επιστημονικός» και «πιο σπάνια λογοτεχνικός», είναι «πληροφοριακός», «ιδεολογικά φορτισμένος», «πειθαναγκαστικός», «ακριβολόγος», «σαφής», «σύντομος». Καλή προσπάθεια, αλλά *ποιος* δημοσιογραφικός λόγος; Και *ποιων*; Δεν είναι είδος ο δημοσιογραφικός λόγος, είναι γένος, και μάλιστα ευρύτατο. Περιέχει *είδη* (ρεπορτάζ, πολιτικές / αθλητικές / οικονομικές ειδήσεις, άρθρα γνώμης, σχόλια, δελτία καιρού, βιβλιοκριτικές, μουσικοκριτικές, κριτικές θεάτρου και κινηματογράφου, εκλαϊκευτικά επιστημονικά άρθρα, χρονογραφήματα, συνεντεύξεις, διαφημίσεις κ.ά. – για να αναφερόμαστε μόνο στον έντυπο λόγο). Δημιουργεί καινούργια. Και ασκείται από πολλούς τεχνίτες. Δεν είναι *ενας* ο δημοσιογραφικός λόγος, παρότι αναμφίβολα τα όρια των ειδών που τον συναποτελούν είναι διαπερατά. Αυτό τουλάχιστον δείχνουν τα φαινόμενα γλωσσικής διάδοσης, όπως η διάδοση στους τίτλους των εφημερίδων, παλαιότερα του αθλητικού και αργότερα του χρηματιστηριακού λεξιλογίου, η εξάπλωση της διαφημιστικής λειτουργίας έξω από το περιοριστικό πλαίσιο της, στους «πιασάρικους» τίτλους παλαιότερα, αλλά και σε είδη που εσχάτως γνώρισαν συστηματική εμπορική εκμετάλλευση, όπως στις σελίδες κριτικής του βιβλίου κ.α.

Βέβαια, είναι διαδεδομένη συνήθεια η μετωνυμική αναφορά, εκ του μέρους στο όλον, στη «γλώσσα της διαφήμισης», τη «γλώσσα του ραδιοφώνου», τη «γλώσσα της τηλεόρασης», «των εφημερίδων» κ.ο.κ. Συνήθεια παραπλανητική. Μας ωθεί να υπεργενικεύουμε, να αποδίδουμε σταθερές ιδιότητες σε οντότητες πλαστές. Το μεθοδολογικό αίτημα να καταγραφεί η ποικιλία των δημοσιογραφικών ειδών δεν μπορεί να είναι διαφορετικό από το αίτημα που ο ίδιος ο Χατζησαββίδης –και κάθε επιστημονική προσέγγιση– ενστερνίζεται, δηλαδή να προσεγγίζεται περιγραφικά και όχι ρυθμιστικά ο δημοσιογραφικός λόγος.

Αλεξάνδρα Γεωργακοπούλου και Διονύσης Γούτσος,
Κείμενο και Επικοινωνία, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999, σ. 320.

Μαρίνθη Δρατζίδου*

Τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερες μελέτες γλωσσολογίας εκδίδονται στην Ελλάδα, εξυπηρετώντας το άνοιγμα της επιστήμης αυτής προς τις σπουδές επικοινωνίας. Στη σειρά «Γλώσσα – Κείμενο – Επικοινωνία», που επιμελείται ο Γεώργιος Μπαμπινιώτης, εντάσσεται το σχεδόν ομόνυμο έργο *Κείμενο και Επικοινωνία* των Α. Γεωργακοπούλου και Δ. Γούτσου, που ασχολείται με το ρόλο της γλώσσας στην επικοινωνία.

Το *Κείμενο και Επικοινωνία* αποτελεί ένα σύγχρονο ενημερωτικό έργο εισαγωγής στον επιστημονικό κλάδο της Ανάλυσης Λόγου, έτσι όπως αυτός έχει διαμορφωθεί από τη γειτνίαση και την αλληλεπίδρασή του με άλλους κλάδους της γλωσσολογίας, αλλά και με συναφείς επιστήμες (κοινωνιολογία, ε-

* Απόφοιτη του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών (κατεύθυνση Γλωσσολογίας), από όπου και απέκτησε το μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών της στην Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία.

θνολογία, επικοινωνιολογία, σπουδές των Μέσων Ενημέρωσης, θεωρία λογοτεχνίας, μετάφραση). Το βιβλίο απευθύνεται σε όσους ασχολούνται θεωρητικά ή πρακτικά με την εκπαίδευση, τη μετάφραση, τη λογοτεχνία, την επικοινωνία και την ενημέρωση – σε όσους εν γένει ασχολούνται με το λόγο και τη γλώσσα υπό οποιαδήποτε ιδιότητα. Αυτό που επιτρέπει στο βιβλίο να απευθύνεται σε τόσο ευρύ κοινό είναι η συστηματική οργάνωση του υλικού εκ μέρους των συγγραφέων, οι οποίοι παρουσιάζουν με εύληπτο τρόπο τις βασικές έννοιες, τα μεθοδολογικά εργαλεία, τις κυριότερες μελέτες και τις σύγχρονες τάσεις στον τομέα της Ανάλυσης Λόγου, καταδεικνύοντας τις εφαρμογές και τις προοπτικές που ανακλύπουν από αυτές και οι οποίες ανατροφοδοτούν την έρευνα. Οι Γεωργακοπούλου και Γούτσος αξιοποιούν σε αυτό τον εισαγωγικό τόμο το υπόβαθρό τους στο σύνολο της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας και, ειδικότερα, στη λεξικογραφία, στη μετάφραση, στην υπολογιστική γλωσσολογία, στη διδακτική της ελληνικής, στην κοινωνιολογία, στην αφηγηματολογία και την υφολογία. Συχνά άλλωστε οι δύο συγγραφείς παρουσιάζουν ερωτήματα και πορίσματα δικών τους ερευνών. Επιπλέον, όπως και οι ίδιοι επισημαίνουν, η διδασκαλία (στα Πανεπιστήμια King's College και Κύπρου, αντιστοίχως για τους δύο συγγραφείς) τους έδωσε τη δυνατότητα να υποβάλουν στη βάσανο των φοιτητών τους τα ζητήματα που τους απασχόλησαν και έτσι να αναπλαισιώσουν σημαντικά τα ερευνητικά τους ερωτήματα.

Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι το εγχείρημα αυτό είχε ως προηγούμενο την αγγλική έκδοση του 1997 *Discourse Analysis: An Introduction* (Edinburgh, Edinburgh University Press), που απέσπασε θετικά σχόλια από τη διεθνή κριτική (βλ. σχετικά και <http://www.linguistlist.org/issues/15/15-2853.html#1>). Η συνεργασία των συγγραφέων, που έχει αποφέρει επανειλημμένα καρπούς στο παρελθόν – ειδικά σε ό,τι αφορά στην αφήγηση στα ελληνικά –, έδωσε τότε ένα έργο που αποσκοπούσε στη συνοχική κάλυψη πολλών και εξειδικευμένων τομέων της Ανάλυσης Λόγου και εντρύφουσε κυρίως στην αγγλική βιβλιογραφία, με ενδελεχείς αναλύσεις σχετικών κειμένων. Η προσαρμογή αυτού του πονήματος στα ελληνικά είναι ένα επιπλέον επίτευγμα, καθώς η ελληνική έκδοση επιχειρεί να καλύψει θέματα της ελληνικής επικοινωνιακής πραγματικότητας, συσχετίζοντάς τα διαγλωσσικά με τα πορίσματα της διεθνούς έρευνας.

Οι αρχές που διέπουν την Ανάλυση Λόγου τη διαφοροποιούν από άλλες ανθρωπολογικές και κοινωνιολογικές προσεγγίσεις και κατεξοχήν από τη φιλολογική μελέτη ή τη λογοτεχνική κριτική, καθώς και από συγκοινωνούντες κλάδους, όπως η πραγματολογία. Η Ανάλυση Λόγου που εισηγούνται οι συγγραφείς βασίζεται στην έννοια του κειμένου, η οποία ορίζεται θεωρητικά στην εισαγωγή. Τα κείμενα αποτελούν αντικείμενο μελέτης με κριτήρια ειδολογικά και ιστορικά. Η οπτική που υιοθετείται γι' αυτά (σ. 26) είναι η ακόλουθη: ένα κείμενο αποτελεί βασική μονάδα ανάλυσης, πρέπει να είναι αυθεντικό, ανεξαρτήτως «αξίας», έχει συστηματική οργάνωση, ενώ αποτελεί συστατικό στοιχείο του άμεσου και ευρύτερου κοινωνιοπολιτισμικού περιβάλλοντος και νοηματοδοτείται από την ενεργό χρήση του σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα επικοινωνίας. Άξονας της οπτικής αυτής είναι το τρίπτυχο «δημιουργός – κείμενο – αναγνώστης», που τέμνεται από κειμενικές, περικειμενικές και γνωστικές παραμέτρους του λόγου. Ο τρόπος δόμησης των κεφαλαίων στο *Κείμενο και Επικοινωνία* αντανακλά την παραπάνω φιλοσοφία: προτάσσεται η έννοια του περικειμένου για να μελετηθούν φαινόμενα, όπως οι γλωσσικές πράξεις, η επικοινωνία ως συνεργασία, η δημιουργία των κειμενικών ειδών ή των διαφοροποιήσεων ανά γλωσσική κοινότητα, πολιτισμικό κώδικα (βλ. φαινόμενα ευγένειας), κοινωνική τάξη/φύλο/ηλικία κ.ά., αλλά και η λειτουργία που επιτελούν οι γλωσσικές μορφές σε δεδομένα περιβάλλοντα. Στα δύο πρώτα κεφάλαια, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην εσωτερική οργάνωση και διάρθρωση του κειμένου – γραπτού, προφορικού ή ηλεκτρονικού – με λανθάνουσα προτίμηση στη Σχολή του Μπέρμινγχαμ και με βάση δομικά και λειτουργικά πρότυπα, που συνδυάζονται με κοινωνιολογικά μοντέλα και διακλαδικές προσεγγίσεις στα επόμενα τρία κεφάλαια. Στο τέταρτο κεφάλαιο, συγκεκριμένα, εξετάζονται ζητήματα ό-

πως η αξιολόγηση –άμηση και έμηση– η εμπλοκή, η κατασκευή ταυτοτήτων στο λόγο, η κοινωνιογλωσσική ανισότητα, ο γλωσσικός ηγεμονισμός και άλλα θέματα που άπτονται της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου. Η θέση των συγγραφέων σε τόσο σημαντικά ζητήματα είναι σαφώς υπέρ της άρσης των ανισοτήτων, καθώς κατανοούν τον ενεργητικό ρόλο του ερευνητή όχι μόνο στην επιστημονική κοινότητα, αλλά και στην παγκοσμιοποιημένη και μεταβαλλόμενη κοινωνία εν γένει. Το πέμπτο κεφάλαιο, όπου εφαρμόζονται αναλύσεις με βάση τα προγενέστερα μοντέλα, παρουσιάζει περισσότερο ενδιαφέρον για τους ειδικούς άλλων επιστημών, όπως δημοσιογράφους, κριτικούς λογοτεχνίας, μεταφραστές. Τέλος, το έκτο κεφάλαιο είναι σημαντικό για τους εκπαιδευτικούς, καθώς θέτει τις βάσεις για μια εκ βάθρων αναπλαισίωση της διδασκαλίας – και όχι μόνο της γλωσσικής. Κάθε κεφάλαιο ακολουθείται από τα «Θέματα για Επέκταση», που καλούν τον αναγνώστη να εφαρμόσει πάνω σε αυθεντικά κείμενα τη βιβλιογραφική επισκόπηση, αλλά και να σκεφτεί κριτικά, να δουλέψει ομαδικά, να δημιουργήσει συνθετότερες και ειδικότερες βιβλιογραφικές μελέτες, προετοιμάζοντάς τον ουσιαστικά ως έναν ιοενή εφαρμοσμένο επιστήμονα.

Αρκετά ακόμα είναι τα πλεονεκτήματα του βιβλίου: Τα κείμενα που αναλύονται είναι χρηστικά, αυθεντικά και προέρχονται από προσωπικές συλλογές των συγγραφέων. Έτσι, τη ραχοκοκαλιά του βιβλίου ντύνουν διαφημιστικά κείμενα, προφορικοί διάλογοι, άρθρα, λογοτεχνικά αποσπάσματα, ηλεκτρονική αλληλογραφία, επιστημονικά κ.ά. κείμενα, όλα απευθυνόμενα σε σύγχρονους αναγνώστες. Ο ρόλος της τεχνολογίας στη δημιουργία νέων ειδών λόγου αναφαιίνεται σε καίρια σημεία του βιβλίου. Ακόμα η έμφαση στις ελληνικές επικοινωνιακές στρατηγικές, και δη σε ό,τι αφορά στην αφήγηση, κεντρίζει το ενδιαφέρον του Έλληνα αναγνώστη. Στο βιβλίο περιλαμβάνονται πολλά πρωτότυπα ερευνητικά πορίσματα των συγγραφέων, ενώ κριτικά αποτιμώνται τα πορίσματα άλλων ερευνών – η κριτική αυτή στάση εκφράζεται απέναντι στο σύνολο της υπό πραγμάτευση βιβλιογραφίας. Τέλος, αποδεικνύεται δόκιμη και λειτουργική η προσπάθεια των συγγραφέων να αποδώσουν την ξενόγλωσση ορολογία, όπως φαίνεται από το ευρετήριο όρων αλλά και από τις εκφραστικές επιλογές στο κυρίως κείμενο.

Το συγκεκριμένο βιβλίο δεν καλύπτει μόνο ένα επιστημονικό κενό στην ελληνική εκδοτική κίνηση, αλλά αποτελεί ένα δείγμα πολυφωνικού επιστημονικού λόγου, όπου ισορροπούν η θεωρητική με την εφαρμοσμένη προσέγγιση και η περιγραφική με την κριτική στάση.

**Παντελής Μπουκάλας και Σπύρος Α. Μοσχονάς (επιμ.),
Δημοσιογραφία και Γλώσσα, Πρακτικά Συνεδρίου (15-16 Απριλίου 2000),
Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα της ΕΣΗΕΑ, 2001, σ. 368.**

Νατάσα Χολιβάτου*

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, τόσο για τους δημοσιογράφους και τους γλωσσολόγους, όσο και για το ευρύτερο κοινό, παρουσιάζει η έκδοση των πρακτικών του συνεδρίου με θέμα «Δημοσιογραφία και Γλώσσα», το οποίο πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το Σάββατο και την Κυριακή 15-16 Απριλίου του 2000.

Την πρωτοβουλία και την ευθύνη για την οργάνωση του συνεδρίου είχε το Μορφωτικό Ίδρυμα της ΕΣΗΕΑ, ενώ την οργανωτική επιτροπή αποτελούσαν ο Παντελής Μπουκάλας, ο Στάθης Σταυρόπουλος και ο Σπύρος Α. Μοσχονάς.

Οι εισηγήσεις –τριάντα δύο στο σύνολο– δημοσιεύονται με ελαφρώς διαφορετική σειρά από εκείνη

* Απόφοιτη του Τμήματος Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ του Α.Π.Θ., μεταπτυχιακές σπουδές στο Πανεπιστήμιο Μαρκ Μπλοχ του Στρασβούργου, υποψήφια διδάκτωρ στο Τμήμα Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ του Α.Π.Θ.

με την οποία ανακοινώθηκαν, έτσι ώστε να αναδειχθούν περισσότερο τα κοινά θέματα, οι συγκλίσεις και οι αποκλίσεις των απόψεων. Χωρίζονται στις ακόλουθες ενότητες: 1) Δημοσιογραφία-πολιτική-ιδεολογία. 2) Γλωσσικά πρότυπα του δημοσιογραφικού λόγου. 3) Δομές και στερεότυπα του δημοσιογραφικού λόγου. 4) Οι γλώσσες της Κριτικής. 5) Η γλώσσα της αθλητικής δημοσιογραφίας. 6) Από το λόγο στην εικόνα. 7) Νέες ιδεολογίες, νέες γραφές. Οι δύο εναρκτήριες ομιλίες έγιναν από τον Εμμανουήλ Κριαρά και τον Δ.Ν. Μαρωνίτη.

Στόχος του Συνεδρίου ήταν αφενός να διερευνηθεί εάν και κατά πόσον υπάρχει κρίση της ελληνικής γλώσσας και του δημοσιογραφικού λόγου, και αφετέρου να ανιχνευθεί η ευρύτατη και συνεχώς ανανεούμενη ποικιλία του.

Ορισμένοι από τους ομιλητές πράγματι εκτιμούν ότι ο δημοσιογραφικός λόγος διέρχεται κρίση. Η κρίση συνδέεται άμεσα με τον ανταγωνισμό μεταξύ καθαρεύουσας και δημοτικής που για χρόνια ταλάνιζε τη χώρα μας και, όπως ήταν αναμενόμενο, επέφερε σύγχυση στις δημοσιογραφικές πρακτικές εξαιτίας της μείξης στοιχείων της δημοτικής με αρχαϊστικά στοιχεία. Για τον Εμμανουήλ Κριαρά, ανάλογα με την κάθε περίπτωση και την ατμόσφαιρα των συμφραζομένων, απαιτείται και η επιλογή του κατάλληλου λεξιλογίου, πιο λόγιου και επίσημου ή πιο προφορικού και «δημοτικότερου». Ο Δ.Ν. Μαρωνίτης υπογραμμίζει τη ρευστότητα και μεταβλητότητα του δημοσιογραφικού λόγου και δε συμμερίζεται την άποψη για την έκπτωση και την ευτέλεια της δημοσιογραφικής γλώσσας, την οποία ενστερνίζονται πολλοί σχολιαστές. Αντίθετα, υποστηρίζει ότι η δημοσιογραφική γλώσσα δε διαφέρει ως προς τη γραμματική επάρκεια ή ανεπάρκεια της από την ομιλούμενη ή γραφόμενη νεοελληνική γλώσσα, λ.χ., των πολιτικών, των συγγραφέων, των επιστημόνων και των λογοτεχνών· συνεπώς δεν πρέπει να κατηγορεί κανείς τους δημοσιογράφους για αδαημοσύνη.

Στην ενότητα *Δημοσιογραφία – πολιτική – ιδεολογία*, η Άννα Φραγκουδάκη στηλιτεύει τη φαινομενική αθωότητα του λόγου των ΜΜΕ. Υποστηρίζει ότι μετά την πτώση της δικτατορίας επικράτησε στην ελληνική κοινωνία ένα γενικευμένο αίτημα για αντίλογο και κριτική, το οποίο ωστόσο τα ΜΜΕ εντυπωσιακά διαστρέβλωσαν, υποκαθιστώντας την κριτική με ένα είδος αθυροστομίας που δίνει την ψευδαίσθηση ελέγχου και επίκρισης, ενώ στην ουσία καταστρέφει την πολιτική κριτική, μεταθέτοντάς τη στο πεδίο της ρητικής. Ο Άγγελος Ελεφάντης επισημαίνει τον κίνδυνο αλλοίωσης των εθνικών γλωσσών μέσα στη δίνη της παγκοσμιοποίησης, στην οποία αντιτάσσει τη διαφορετικότητα των γλωσσών και των πολιτισμών. Ο Παντελής Μπουκάλας αρνείται την ύπαρξη μιας μονοδιάστατης *δημοσιογραφικής κοινής* και τονίζει ορισμένα πολύ σημαντικά γλωσσικά γνωρίσματα του μεταπολιτευτικού Τύπου: την κυριαρχία των ταμπλόιντ και των τεχνικών της διαφημιστικής συνθηματοποίησης, την πολυτυπία (ορθογραφική, τονική, γραμματική), που δημιούργησε ένα αίσθημα σύγχυσης, τη συνεχιζόμενη χρήση της καθαρεύουσας, τη συχνή παρουσία υβρεολόγιου στο πλαίσιο μιας ελευθεριότητας της έκφρασης, τη χρήση ξένων λέξεων, την υιοθέτηση στοιχείων της λεγόμενης γλώσσας των εφήβων και, τέλος, τη συμβολή της δημοσιογραφικής γλώσσας στον απεγκλωβισμό της δημοτικής από την παλαιά ιδεολογική της αδιαλλαξία. Ο Γιάννης Η. Χάρης δεν αποδέχεται την «εσχατολογία θανάτου» της ελληνικής γλώσσας ούτε την ύπαρξη μιας σταθερής νόρμας· θεωρεί ότι δεν πρέπει να βλέπουμε την αλλαγή της γλώσσας ως φθορά αλλά ως μια απολύτως φυσιολογική εξέλιξη. Η Μαριλένα Καρυολαίμου διαπιστώνει ότι η διαδεδομένη πεποίθηση για κρίση της ελληνικής γλώσσας στην Κύπρο –πεποίθηση η οποία χρησιμοποιεί την ελλαδική κοινωνία ως κοινότητα αναφοράς– παρατηρείται σχεδόν σε ολόκληρο τον ημερήσιο κυπριακό Τύπο. Ο Σπύρος Μοσχονάς ταξινομεί με ποικίλα κριτήρια τα δημοσιεύματα του ελληνικού Τύπου για τη γλώσσα και διαπιστώνει ότι τα «ειδησιογραφικά» δημοσιεύματα αφορούν κυρίως στην υποτιθέμενη ανάγκη προάσπισης της γλώσσας απέναντι σε εξωτερικές «απειλές», ενώ τα σχολιαστικά δημοσιεύματα ασχο-

λούνται κυρίως με τη σύσταση και τη φυσιολογία της ίδιας της ελληνικής γλώσσας στο «εσωτερικό» της, με το παρόν και τις προοπτικές της.

Στην ενότητα *Γλωσσικά πρότυπα του δημοσιογραφικού λόγου*, ο Θεόδωρος Καρζής επισημαίνει τα προβλήματα που δημιούργησε στην καθιέρωση ενός ενιαίου γλωσσικού οργάνου η γλωσσική αντιμαχία που κράτησε καιρό, δημιουργώντας προκαταλήψεις και εχθρότητες στο συλλογικό υποσυνείδητο, και τονίζει το θετικό ρόλο που διαδραμάτισαν τα ΜΜΕ στον αγώνα που χρειάστηκε να δώσει η ελληνική γλώσσα για να ωριμάσει και να γίνει κοινωνικό και πολιτισμικό όργανο όλων των Ελλήνων· παράλληλα σημειώνει και αμφισβητούμενες γλωσσικές χρήσεις στο δημοσιογραφικό λόγο, οι οποίες έως σήμερα προκαλούν αμφιβολίες, απορίες και προβληματισμούς. Ο Σωφρόνης Χατζησαββίδης συσχετίζει τη μορφολογική ποικιλία του δημοσιογραφικού λόγου με την πολιτικοϊδεολογική τοποθέτηση των εφημερίδων. Η Άννα Ιορδανίδου θεωρεί ότι οι μορφολογικές επιλογές στα ΜΜΕ έχουν, εκτός από πολιτικοϊδεολογική, και υφολογική λειτουργία, παραθέτει δε παραδείγματα που διαχωρίζουν αυτές τις δύο λειτουργίες.

Στην ενότητα *Δομές και στερεότυπα του δημοσιογραφικού λόγου*, ο Γιάννης Ανδρουτσόπουλος αναγνωρίζει το πολυδιάστατο πεδίο γλωσσικών χρήσεων στα ΜΜΕ και αναφέρεται στους τρεις διαφορετικούς τρόπους γλωσσολογικής ανάλυσης και ερμηνείας του δημοσιογραφικού λόγου (ανάλυση κειμενικών ειδών, ανάλυση γλωσσικής ποικιλότητας και κριτική ανάλυση δημοσιογραφικού λόγου), τονίζοντας την ανάγκη συνδυασμού τους. Η Μαρία Κακαβούλια ασχολείται με την ποικιλία αφηγηματικών τεχνικών που συναντώνται στον ειδησεογραφικό λόγο και δείχνει με συγκεκριμένα παραδείγματα ότι η μέθοδος της ειδησεογραφικής αφηγηματοποίησης κάθε άλλο παρά αθώα είναι, αφού καθοδηγεί το δέκτη της πληροφορίας στην αξιολόγησή της. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι αναλύσεις ραδιοφωνικών συνεντεύξεων πολιτικών προσώπων από τον Αργύρη Αρχάκη και την Άννα Μπότσογλου, η ανάλυση των γλωσσικών επιλογών και της εναλλαγής τυπικού και μη τυπικού κώδικα στα δελτία καιρού της βραδινής ζώνης της ελληνικής τηλεόρασης από τη Μαρία Σηφianού και την Αγγελική Τζάννε, οι μεταφορικές προεκτάσεις του χρηματιστηριακού λόγου στις οποίες αναφέρεται η Σοφία Μαρμαρίδου, καθώς και οι απόψεις των Γιάννη Βαρβέρη, Βαγγέλη Χατζηβασίλειου, Νίκου Γ. Ευδάκη και Ηλία Κανέλλη για τις γλώσσες της θεατρικής, λογοτεχνικής, εικαστικής και κινηματογραφικής κριτικής αντίστοιχα (στην ενότητα για τις *Γλώσσες της Κριτικής*). Σημαντική είναι και η αναφορά στη γλώσσα και στις πρακτικές της αθλητικής δημοσιογραφίας στα ΜΜΕ, στην ενότητα για τη *Γλώσσα της αθλητικής δημοσιογραφίας*, από τους γνωστούς αθλητικογράφους Γιάννη Διακογιάννη και Αντώνη Πανούτσο.

Τέλος, αξιόλογα ζητήματα θίγουν και οι υπόλοιποι ομιλητές του συνεδρίου, οι οποίοι εστιάζουν κυρίως στην περίπλοκη σχέση μεταξύ λόγου και εικόνας (βλ. τις ανακοινώσεις των Διονύση Καψάλη, Πόπης Διαμαντάκου, Άννας Δαμιανίδη, Παύλου Τσίμα στην ενότητα *Από τον λόγο στην εικόνα*, και των Στάθη Σταυρόπουλου, Γιάννη Τριάντη, Γιώργου Σταματόπουλου και Δημήτρη Δανίκα στην ενότητα *Νέες ιδεολογίες, νέες γραφές*).

Συμπερασματικά, ο τόμος *Δημοσιογραφία και Γλώσσα* συνιστά ένα πλούσιο, «πολυφωνικό» ανάγνωσμα, το οποίο μέσα από ένα γόνιμο διάλογο μεταξύ γλωσσολόγων και δημοσιογράφων πραγματοποιεί το στόχο που είχε αρχικά θέσει: να παρουσιάσει το δημοσιογραφικό λόγο σε όλη την ευρύτητά του, να φωτίσει τις πολυποίκιλες όψεις του, τα ιστορικά, κοινωνικά και ιδεολογικά συμφραζόμενά του, καθώς και τις αντιθέσεις και τα εγγενή προβλήματα που εμπεριέχει μέσα στην ποικιλότητά του.

Αγγελική Ψάλτου-Joycey (επιμ.), «Η γλώσσα των ΜΜΕ» (ειδικό αφιέρωμα), *Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία* 17 (2001).

Αναστάσιος Τσαγγαλίδης*

Ο τόμος 17 (2001) του περιοδικού *Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία* (*Journal of Applied Linguistics – Journal de linguistique appliquée*), ετήσιας έκδοσης της Ελληνικής Εταιρίας Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας, περιλαμβάνει τα κείμενα οκτώ ανακοινώσεων της ημερίδας που διοργάνωσε η Εταιρία σε συνεργασία με το Τμήμα Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ του ΑΠΘ το Δεκέμβριο του 2001 με θέμα «Η γλώσσα των ΜΜΕ». Τα κείμενα καλύπτουν περίπου 120 σελίδες και είναι όλα γραμμένα στην ελληνική. Είναι ίσως αξιοσημείωτο ότι πρόκειται για το μοναδικό τόμο του (συνήθως δίγλωσσου ή τρίγλωσσου) περιοδικού που είναι εξ ολοκλήρου γραμμένος στην ελληνική, όπως άλλωστε πρόκειται και για το μοναδικό «θεματικό» τόμο.

Στο κείμενο της Μαίρης Βαλιούλη με τίτλο «Υπερβολές, αυθαιρεσίες και νοηματικές εκπτώσεις» (σσ. 9-25), παρουσιάζονται παραδείγματα αυθαιρέτης ή υπερβολικής χρήσης λέξεων που οδηγούν τελικά σε αλλοιώσεις της σημασίας τους, όπως, π.χ., η χρήση της λέξης «ήρωας» σε περιπτώσεις ελάχιστα ηρωικές ή η συνεχής συνεκφορά λέξεων σε συμφράσεις, που σιγά σιγά χάνουν το νόημά τους, όπως η περιγραφή «εν ψυχρώ» ενεργειών, ενώ ταυτόχρονα αναφέρεται ότι οι δράστες τους ήταν «σε έξαλλη κατάσταση» ή ότι «θόλωσε το μυαλό» τους. Εξετάζεται η σχέση των αυθαιρεσιών αυτών με διάφορα χαρακτηριστικά του δημοσιογραφικού λόγου και τελικά αποδίδονται στη γενικότερη αρχή της ελάχιστης προσπάθειας του George Kingsley Zipf, «της τάσης του ανθρώπου δηλαδή να επιδιώκει το μέγιστο δυνατό αποτέλεσμα στον ελάχιστο δυνατό χρόνο» (σ. 21).

Η Μαριάνθη Μακρή-Τσιλιπάκου, στο κείμενό της με τίτλο «Αυτόπτες μάρτυρες: Η τηλεοπτική εκδοχή του καθημερινού λόγου» (σσ. 27-47), εξετάζει τα χαρακτηριστικά του λόγου των αυτοπτών μαρτύρων που εμφανίζονται σε τηλεοπτικές ενημερωτικές εκπομπές. Οι σχετικές μαρτυρίες κατηγοριοποιούνται σε μαρτυρίες ειδικών και μη ειδικών και παρατίθενται είκοσι λεπτομερή αποσπάσματα. Ο λόγος των ειδικών αναμένεται να είναι προσεκτικός, επιστημονικός, αντικειμενικός και, άρα, έγκυρος, ενώ κανονικά οι μη ειδικοί αυτόπτες μάρτυρες αναμένεται να αφηγούνται αυθόρμητα τις προσωπικές τους εμπειρίες. Στην πράξη όμως εντοπίζονται αποκλίσεις και προσμειξίς, καθώς «οι αυτόπτες δανείζονται στοιχεία κύρους από τον πληροφοριακό, μη αφηγηματικό λόγο των ειδικών» (σ. 42), ενώ και ο λόγος των ειδικών είναι δυνατόν, για διάφορους λόγους, να παρουσιάζει προσωπική εμπλοκή και υποκειμενικές αξιολογήσεις.

Το κείμενο του Σπύρου Μοσχονά με τίτλο «Οι διορθωτικές στήλες στον ελληνικό Τύπο» (σσ. 49-68) συγκρίνει τις πρακτικές που ακολουθούνται σε τρεις τακτικές στήλες ορθής γλωσσικής χρήσης σε ελληνικά έντυπα. Εντοπίζονται κοινά χαρακτηριστικά (όπως η απόλυτη, μη διαβαθμίσιμη, διάκριση μεταξύ σωστού και λάθους) και επιμέρους διαφοροποιήσεις (όπως η στάση απέναντι στους αρχαϊσμούς και τα στοιχεία της καθαρεύουσας). Γίνεται αναφορά στο ιστορικό πλαίσιο της γλωσσικής διόρθωσης και στη μετατόπιση από την έμφαση στην ετυμολογία και τη γραμματική στο λεξικο-φρασεολογικό περιεχόμενο. Τονίζεται ότι η εμμονή στην απόλυτη διάκριση μεταξύ σωστού-λάθους, ακόμα κι όταν εμφανίζεται ως επιβολή ενός ορθού τύπου της δημοτικής έναντι της καθαρεύουσας, στην πραγματικότητα νομιμοποιεί μια ιδεολογική διάκριση μεταξύ όσων κατέχουν και όσων δεν κατέχουν τις σχετικές γνώσεις, ερχόμενη έτσι σε αντίθεση με την ουσία του δημοτικισμού.

* Επίκουρος καθηγητής του Τομέα Θεωρητικής και Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας, στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας. Σπούδασε στο Α.Π.Θ. καθώς και στα Πανεπιστήμια Εδιμβούργου, Δουβλίνου και Κέμπριτζ.

Η Κατερίνα Μυστακίδου, στο κείμενο με τίτλο «Νέες κατευθύνσεις και προβλήματα στη γλώσσα των ΜΜΕ» (σσ. 69-78), απαριθμεί ένα πλήθος ζητημάτων που αφορούν στη γλώσσα των ΜΜΕ, τα οποία συνήθως παρουσιάζονται ως προβλήματα: ως τέτοια τονίζονται «η μη εφαρμογή της στίξης σύμφωνα με τους γραμματικούς κανόνες που όλοι γνωρίζουμε» (σ. 72) και «η χαλαρότητα του λεξιλογίου» (σ. 73). Γίνονται αναφορές στο ιστορικό, κοινωνικό και ιδεολογικό πλαίσιο λειτουργίας των μέσων στην Ελλάδα και στον κόσμο, καθώς και σε διάφορους παράγοντες που φαίνεται να επηρεάζουν τη γλωσσική χρήση στα ΜΜΕ.

Το κείμενο του Περικλή Πολίτη με τίτλο «Η στίξη στον Τύπο: Από τη γραμματική της πρότασης στη ρητορική του μικροκειμένου» (σσ. 79-93) αναφέρεται στα χαρακτηριστικά που καθιστούν τους τίτλους ειδήσεων ιδιαίτερο κειμενικό τύπο ειδησεογραφίας και εξετάζει την παρουσία και τις λειτουργίες της στίξης σε μεγάλο αριθμό δεδομένων από πρωτοσέλιδους τίτλους ειδήσεων. Συγκεκριμένα, εξετάζει τις λεπτομέρειες της χρήσης των σημείων στίξης που αντιστοιχούν στην, κατά Μ.Α.Κ. Halliday, διαπροσωπική μετα-λειτουργία (ερωτηματικό, θαυμαστικό, αποσιωπητικά και εισαγωγικά). Κάθε σημείο εξετάζεται ξεχωριστά και υποστηρίζεται ότι η ομάδα αυτών των τεσσάρων («ρητορικών» ή «μελωδικών») σημείων αποτελεί το άκρο του συνεχούς από την υφολογική ουδετερότητα προς την εκφραστικότητα (όπου το ουδέτερο άκρο καταλαμβάνεται από σημεία της γραμματικής στίξης, όπως το κόμμα και η άνω τελεία). Εσωτερικά, τα σημεία κατανέμονται ως εξής: πρώτα, τα εισαγωγικά, που «συγγενεύουν» και με τη γραμματική στίξη, στη συνέχεια τα αποσιωπητικά, «που ενεργοποιούν περισσότερο από όλα τη διεπιδραστικότητα του γραπτού λόγου», έπειτα το ερωτηματικό (ως δείκτης «φατικότητας») και, τέλος, το θαυμαστικό, «το κατ' εξοχήν σημείο της εκφραστικότητας του γραπτού λόγου» (σ. 91).

Η Τριανταφυλλιά Σαραφίδου εξετάζει τη «Συνοχή και συνεκτικότητα του λόγου των τηλεοπτικών ιδεολογικών συζητήσεων» (σσ. 95-108) με αρκετά σχετικά παραδείγματα, ξεκινώντας από τη συζήτηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της τηλεοπτικής επικοινωνίας, όπου οι συμμετέχοντες σε συζητήσεις στοχεύουν «ταυτόχρονα δύο κατηγορίες δεκτών», τους παρόντες στη συζήτηση και τους τηλεθεατές (σ. 98). Υποστηρίζεται ότι η φύση αυτού του επικοινωνιακού πλαισίου καθορίζει τα χαρακτηριστικά της συνομιλίας – και εκεί τελικά πρέπει να αποδοθούν και οι προβληματισμοί που προκύπτουν από το πλήθος των παραδειγμάτων που εξετάζονται, όπου παρατηρούνται μη αναμενόμενες χρήσεις ή και παραβιάσεις των μηχανισμών συνοχής και συνεκτικότητας, καθώς και της ίδιας της αρχής της συνεργασίας του Paul Grice.

Η Ρούλα Τσοκαλίδου εξετάζει επιγραμματικά κάποια «Θέματα κοινωνιογλωσσολογίας για δημοσιογράφους» (σσ. 109-116), τα οποία θεωρεί ότι «αποτελούν σημαντική γνώση στο χώρο της δημοσιογραφίας». Ως τέτοια παρουσιάζονται τα πορίσματα της κοινωνιογλωσσολογίας σχετικά με τη γλωσσική ποικιλομορφία – κατά το ότι και ο δημοσιογραφικός λόγος αποτελεί μια διακριτή ποικιλία αλλά και κατά το ότι ο δημοσιογράφος έρχεται αντιμέτωπος στην πράξη με άλλες γλωσσικές ποικιλίες. Ένας δεύτερος τομέας αφορά στις εξελίξεις ως προς ορισμένες μεθόδους έρευνας (συνέντευξη, επιτόπια έρευνα και παρατήρηση), οι οποίες μπορούν να θεωρηθούν εξίσου χρήσιμες για κοινωνιογλωσσολόγους και δημοσιογράφους. Τονίζεται ότι στο πλαίσιο της πολυπολιτισμικότητας που χαρακτηρίζει όλο και περισσότερο την ελληνική κοινωνία, η αξιοποίηση των σχετικών μεθόδων γίνεται πλέον απαραίτητη για την εγκυρότητα της δημοσιογραφικής έρευνας.

Τέλος, ο Σωφρόνης Χατζησαββίδης στο κείμενο με τίτλο «Η είδηση ως λόγος: Χρήση και “παρα-χρήση” των γλωσσικών επιλογών στον ελληνικό ειδησεογραφικό λόγο» (σσ. 117-132), εξετάζει τη χρήση και την κατάχρηση των επιλογών που χαρακτηρίζουν διαφορετικά κειμενικά είδη (αλλά και διαφορετικά επίπεδα ιδεολογικής φόρτισης στο πεδίο της μορφολογίας) σε πραγματικά παραδείγματα έντυπου δημοσιογραφικού λόγου. Ως τέτοια συζητούνται παραδείγματα (α) «αναπλαισίωσης», όπου ο συντάκτης επι-

λέγει «πλάισια αναφοράς διαφορετικά από αυτά του ειδησεογραφικού λόγου» (σ. 120), (β) «χρήσης του ευθύ λόγου για επίτευξη συνομιλιακού ύφους» (σ. 123), (γ) γενικότερα χρήσης στοιχείων προφορικοποίησης του λόγου, η υπερβολική χρήση των οποίων ενίοτε οδηγεί και «σε ένα είδος λόγου κουτσομπολίστικου» (σ. 126), (δ) κατάχρησης της στρατηγικής του μη ακροαματικού σχεδιασμού – σε περιπτώσεις που ο συντάκτης δε λαμβάνει υπόψη τις δυνατότητες του ακροατηρίου του, με αποτέλεσμα «το ειδησεογραφικό κείμενο να γίνεται δυσνόητο και μη αποτελεσματικό» και (ε) χρήσης της μορφολογικής ποικιλίας της νέας ελληνικής για να εκφραστεί η «πολιτικοϊδεολογική ή άλλη» στάση του συντάκτη.

Ο τόμος είναι αντιπροσωπευτικός των διαφόρων ζητημάτων που συζητούνται ακόμα σχετικά με τη γλώσσα των ΜΜΕ. Η έμφαση σε διαφορετικά φαινόμενα, θεματικά πεδία και είδη λόγου μπορεί να ποικίλλει, αλλά η σχέση γραπτού και προφορικού λόγου, τα ιδιαίτερα γνωρίσματα της γλώσσας της δημοσιογραφίας (με έμφαση στα «ποιοτικά» της χαρακτηριστικά) και οι ιδεολογικές προϋποθέσεις των σχετικών αναζητήσεων παραμένουν επίκαιρα.

**Maria Sifianou, *Discourse Analysis: An Introduction*, Leader Books, Αθήνα 2001·
αναθεωρημένη έκδοση: Hillside Press, Αθήνα 2006, σ. 230.**

Μαριάνθη Δρατζίδου

Η Μαρία Σηφιανού, καθηγήτρια Κοινωνιογλωσσολογίας και Εθνογραφίας της Επικοινωνίας στο Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, στην προσπάθειά της να ανταποκριθεί στις ακαδημαϊκές ανάγκες των φοιτητών και φοιτητριών της για μια κατανοητή εισαγωγή στον πολυσχιδή αλλά και ραγδαία αναπτυσσόμενο κλάδο της Ανάλυσης Λόγου, εξέδωσε, ήδη από το 2001, το εποπτικό έργο *Discourse Analysis: An Introduction*. Η δεύτερη, αναθεωρημένη το 2006 έκδοση του βιβλίου είναι βιβλιογραφικά ενημερωμένη και περιλαμβάνει αρκετές διορθώσεις και προσθήκες. Η πολυετής ενασχόληση της ερευνήτριας με ζητήματα όπως είναι η ευγένεια (ιδιαίτερης μνείας χρήζει το βιβλίο της *Politeness Phenomena in England and Greece: A Cross-Cultural Perspective*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 1992), η διεπίδραση κατά την τηλεφωνική συνομιλία και ο λόγος (discourse) των δελτίων καιρού στα ελληνικά και αγγλικά μέσα ενημέρωσης (ζήτημα με το οποίο έχει ασχοληθεί σε μια σειρά από άρθρα, σε συνεργασία με την Αγγελική Τζάννε) της επέτρεψε να διανθίσει με σύγχρονα πορίσματα τα κεφάλαια του έργου της και να το καταστήσει πολύ ενδιαφέρον για το γενικό αναγνώστη, καθώς και πολύτιμο σύμβουλο για τον ειδικό μελετητή.

Το βιβλίο διαρθρώνεται σε οκτώ, αυτόνομα, αλλά οργανικώς συνδεδεμένα μεταξύ τους κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο είναι εισαγωγικό και στο τελευταίο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα όλου του βιβλίου. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται το λεγόμενο ζήτημα της προτεραιότητας του προφορικού λόγου έναντι του γραπτού, αναλύονται οι ομοιότητες και οι διαφορές τους σε όλα τα γλωσσικά επίπεδα και συζητείται η λειτουργικότητά τους. Συγκεκριμένα, υιοθετείται η αντίληψη ότι προφορικός και γραπτός λόγος είναι τα δύο άκρα ενός συνεχούς, του οποίου τα λειτουργικά χαρακτηριστικά αναμειγνύονται σε πολλά κειμενικά είδη, αναλόγως των κοινωνικο-πολιτισμικών αναγκών που εξυπηρετούν. Σε ξεχωριστή ενότητα αναλύεται ο λόγος των μετεωρολογικών δελτίων στην ελληνική τηλεόραση και τις εφημερίδες ο οποίος συγκρίνεται με το λόγο των μετεωρολογικών δελτίων στην αγγλική τηλεόραση και τον αγγλικό Τύπο. Ο λόγος των δελτίων καιρού αναμειγνύει στοιχεία του γραπτού και του προφορικού λόγου και συνδυάζει εικόνες, εκφώνηση, γραπτά κείμενα κ.ά. σημειωτικά συστήματα. Τα αγγλικά τηλεοπτικά δελτία είναι περισσότερο «συνομιλιακά» και υιοθετούν την αντίληψη της ψυχαγωγικής ενημέ-

ρωσης (infotainment), ενώ τα ελληνικά δελτία είναι περισσότερο «μονολογικά» και συντηρούν την κοινωνική απόσταση ανάμεσα στο κοινό και στον εκφωνητή.

Το τρίτο κεφάλαιο αφιερώνεται στο περιεχόμενο (context). Εξετάζεται η σημασία του περιεχομένου για την κατανόηση του παραγόμενου λόγου και ιδιαίτερα για την επίλυση σημασιολογικών-πραγματολογικών προβλημάτων (αναφορά δεικτικών εκφράσεων, αμφισημίες, στερεοτυπικές δομές κ.ά.). Υποστηρίζεται ότι η όλη δομή και λειτουργία των προτάσεων βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με το γλωσσικό και εξωγλωσσικό περιβάλλον εμφάνισης και χρήσης τους. Εκτίθενται κεφαλαιώδεις στο χώρο της Ανάλυσης Λόγου θεωρίες για τη δυναμική, αμφίδρομη φύση και τις παραμέτρους σύστασης του περιεχομένου. Το τέταρτο κεφάλαιο εξετάζει τις αρχές και τους κανόνες της διεπίδρασης και παρουσιάζει θεωρίες όπως αυτές των υπονοημάτων, των προϋποθέσεων και των γλωσσικών πράξεων, που εισήλθαν στη γλωσσολογία από το πεδίο της αναλυτικής φιλοσοφίας. Σε αυτό το κεφάλαιο εισάγεται επίσης το ζήτημα της εμμεστότητας, το οποίο συνδέεται με το θέμα και του επόμενου κεφαλαίου, που είναι η ευγένεια. Οι επικρατέστερες θεωρίες για την απειλή και η συνακόλουθη προστασία ή ενίσχυση του θετικού ή αρνητικού «προσώπου» του συνομιλητή αναλύονται στο πέμπτο αυτό κεφάλαιο αντιπαραβολικά, με βάση ελληνικά και αγγλικά δεδομένα. Η Σηφianού τηρεί κριτική στάση απέναντι στη δυτικότερολη αντίληψη της ευγένειας και παρουσιάζει με επιφυλακτικότητα τις σύγχρονες θεωρήσεις της ευγένειας, ενώ επισημαίνει την ανάγκη για μια γενική θεωρία που να ερμηνεύει ικανοποιητικά τις εκδηλώσεις ευγένειας στις διεπαφικές συνομιλίες σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον.

Το έκτο κεφάλαιο εξετάζει τη δομή και τη λειτουργία των κειμένων ως υπερ-προτασιακών οντοτήτων και αναδεικνύει τις κοινωνικο-πολιτισμικές αλλά και γνωστικές προϋποθέσεις διαμόρφωσής τους. Εξετάζονται ειδικότερα η συνοχή και η συνεκτικότητα του κειμένου, καθώς και η λειτουργική προοπτική της πρότασης και οι μαρκαρισμένες μορφές του εκάστοτε θέματός της. Τέλος, στο έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζεται ο ξεχωριστός κλάδος της Ανάλυσης της Συνομιλίας (Conversation Analysis). Πεποίθηση των ερευνητών αυτής της πλευσης είναι ότι οι εναλλαγές στο λόγο εμφανίζουν συστηματικότητα και διέπονται από εσωτερική συγκρότηση. Τα γειτνιαστικά ζεύγη στη συνομιλία μελετώνται ως πυρηνικές μονάδες της επικοινωνίας και η ανταλλαγή εκφωνημάτων ως κοινωνική πράξη. Ένα πεδίο εφαρμογής στο οποίο η Σηφianού έχει να επιδείξει πρωτότυπο έργο είναι η μελέτη των τηλεφωνικών συνδιαλέξεων. Η Σηφianού αναλύει τις αρχικές εναλλαγές και το κλείσιμο στα τηλεφωνήματα αντιπαραβάλλοντας δεδομένα από τα αγγλικά και τα ελληνικά, αλλά και με αναφορές σε πληθώρα άλλων γλωσσών.

Ρητή πρόθεση της συγγραφείας είναι να εισαγάγει τις φοιτήτριες και τους φοιτητές στις βασικές έννοιες και τα πεδία μελέτης της Ανάλυσης Λόγου (συμπεριλαμβανομένης της Ανάλυσης της Συνομιλίας), ενημερώνοντάς τους όσο το δυνατόν πληρέστερα, συνάμα όμως με οικονομία λόγου, και να τους κινητοποιήσει να ψάξουν σε επιπλέον πηγές, καθώς και να συλλέξουν το δικό τους υλικό. Η συγγραφέας αποφεύγει τους πολύ τεχνικούς όρους και δεν υιοθετεί μια συγκεκριμένη «σχολή». Η τιτλοφόρηση των αυτόνομων κεφαλαίων και των εννοιών είναι σαφής και εύγλωττη. Σε όλη την έκταση του βιβλίου παραβάλλονται παραδείγματα από την ελληνική και την αγγλική, ευχάριστα και οικεία κατά κανόνα. Τα παραδείγματα προέρχονται από corpus δεδομένων, γραπτών και προφορικών, αφορούν καθημερινές συνομιλίες ή ποικίλες περιστάσεις της κοινωνικής ζωής, αντλούνται επίσης από μυθιστορήματα, εφημερίδες και περιοδικά για τα προφορικά δεδομένα από τα αγγλικά χρησιμοποιείται επίσης το corpus SEU (University College, London). Επιπροσθέτως, οι διαπολιτισμικές συσχετίσεις ελληνικών και αγγλικών γλωσσικών δεδομένων, η ανάδειξη του κοινωνιο-γνωστικού πλαισίου τους, οι πολλές αναφορές σε άλλες γλώσσες, η αντικειμενική παράθεση αντιθέτων απόψεων, η τεκμηριωμένη παρουσίαση και κριτική σύγχρονων θεωριών, η υιοθέτηση μιας ερευνητικής προοπτικής στη βάση των τεχνολογικών εξελίξεων

και η εξέταση της παραμέτρου της παγκοσμιοποίησης στη μελέτη και κατανόηση της νεότερης επικοινωνίας καθιστούν το *Discourse Analysis: An Introduction* ένα δυναμικό, σύγχρονο, ενήμερο και ενημερωτικό έργο για όσους τρέφουν γνήσιο ενδιαφέρον για την κατανόηση του εν χρήσει λόγου, ειδικότερα δε για τους σπουδαστές της επικοινωνίας είτε στη διαπροσωπική είτε στη διαμεσολαβημένη εκδοχή της.

Yves Lavoinne, *Η γλώσσα των μέσων ενημέρωσης*, μετάφραση: Περικλής Πολίτης,

Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών – Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 136.

Μυρτώ Γρηγόρογλου* – Νίνα Μπούρη**

Το βιβλίο του Yves Lavoinne, καθηγητή στο Universitaire d'Enseignement du journalisme de Strasbourg, Université Robert Schuman, εξετάζει τις τεχνικές διακίνησης πληροφοριών δημόσιου ενδιαφέροντος από την πρώτη περίοδο της τυπογραφίας έως το διαδίκτυο. Η προσέγγιση του Lavoinne είναι ιστορική και σημειολογική. Παρά τον τίτλο του βιβλίου, ο συγγραφέας δεν ασχολείται με τη γλώσσα των Μέσων ενημέρωσης γενικά, αλλά επικεντρώνεται στα έντυπα Μέσα, και συγκεκριμένα στο πώς εξελίχθηκαν στη Γαλλία από τις αρχές του δεκάτου εβδόμου αιώνα έως σήμερα.

Ο συγγραφέας αναγνωρίζει δύο εννοιολογικά εμπόδια. Το πρώτο σχετίζεται με το γεγονός ότι η «γλώσσα» των Μέσων επικοινωνίας δεν είναι ενιαία και δεν έχει μόνο ένα αντικείμενο αναφοράς – είναι προτιμότερο λοιπόν να μιλάμε για «γλώσσες» των Μέσων επικοινωνίας. Το δεύτερο εμπόδιο αφορά στην ασαφή χρήση του όρου «Μέσα επικοινωνίας» (*médias*). Τα δύο αυτά εννοιολογικά εμπόδια υπαγορεύουν και τη διάρθρωση του βιβλίου σε τρία επιμέρους κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο ο Lavoinne επιχειρεί να ορίσει τι είναι το Μέσο επικοινωνίας, αναφερόμενος στην ιστορία και τις χρήσεις του γαλλικού όρου *média(s)*, ως εξέλιξη του αγγλοσαξονικού *mass media*. Συμπεραίνει ότι ο όρος «Μέσο επικοινωνίας» χρησιμοποιείται για να ορίσει μια σειρά ετερογενών φαινομένων τα οποία περιλαμβάνουν την τεχνική (ή το σύνολο των τεχνικών) που χρησιμοποιείται για τη μετάδοση της πληροφορίας, το παραγόμενο προϊόν και τον οργανισμό που παράγει και/ή επεξεργάζεται τα μηνύματα. Ο γενικός αυτός ορισμός τού επιτρέπει να εστιάσει όχι μόνο στο μήνυμα, αλλά σε ολόκληρη την αλυσίδα της μιντιακής παραγωγής· επιτρέπει, επομένως, να κατανοήσουμε πώς η τεχνολογία και η κοινωνία επηρεάζουν το περιεχόμενο και τη λειτουργία των μέσων και, κατ' επέκταση, τις «γλώσσες» των μέσων.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στην ιστορική εξέλιξη των περιοδικών εκδόσεων. Οι περιοδικές εκδόσεις πρωτοεμφανίστηκαν στη Βόρεια Ευρώπη στα τέλη του δεκάτου έκτου αιώνα (Γερμανία) και στις αρχές του δεκάτου εβδόμου αιώνα (Ελβετία, Βέλγιο, Γαλλία). Ο Lavoinne, εξετάζοντας διάφορες γαλλικές περιοδικές εκδόσεις, αναλύει τη διαδοχική επινόηση δύο βασικών εκδοτικών προτύπων, του αρχικού *επιστολικού* και του μεταγενέστερου *ενημερωτικού*. Στο επιστολικό πρότυπο, που επιβίωσε για περισσότερο από έναμιση αιώνα, η βασική μονάδα της σύνταξης είναι η επιστολή, η οποία αντί για τίτλο φέρει τη συνήθη επιστολική διεύθυνση, δηλαδή τον τόπο, την ημερομηνία και αργότερα, με την εισαγωγή του τηλεγράφου, την ώρα αποστολής της. Οι επιστολές παρουσιάζονται σε μία στήλη ταξινομημένες σε αυστηρή χρονολογική σειρά. Το υλικό διακρίνεται άτυπα σε τρεις κατηγορίες (Εξωτερικό,

* Απόφοιτη του Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών, μεταπτυχιακές σπουδές στο Πανεπιστήμιο Paris III – Sorbonne Nouvelle, υποψήφια για Master en Sciences de l'Information et de la Communication: Théories, cultures et internationalisation.

** Μεταφράστρια, φοιτήτρια του Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Γαλλία, Παρίσι), ενώ η κάθε επιστολή χωρίζεται σε επιμέρους θεματικές μονάδες, τις διάφορες ειδήσεις, οι οποίες άλλοτε χωρίζονται με εσοχή στην αρχή της αράδας και άλλοτε όχι, και πάντα παρουσιάζονται από την οπτική του επιστολογράφου. Η μετάβαση, από τα τέλη του δεκάτου ενάτου αιώνα και έπειτα, από το επιστολικό στο ενημερωτικό πρότυπο σηματοδοτείται από μια σειρά αλλαγών στη μορφή και στο περιεχόμενο της περιοδικής έκδοσης. Παρουσιάζεται μια αναδιοργάνωση της διάταξης της εφημερίδας με τις ρουμπρίκες, τις θεματικές ενότητες με βάση τις οποίες ταξινομείται η ύλη. Εμφανίζονται νέα τυπογραφικά σχήματα, οι στήλες αυξάνονται, ενώ παράλληλα η θεματική οργάνωση των ειδήσεων οδηγεί στη σταδιακή ανάπτυξη ενός συστήματος τίτλων. Το οπτικό στοιχείο προμοδοτείται ακόμα περισσότερο με τη σελιδοποίηση και την παρουσία σχεδίων και φωτογραφιών. Μια σημαντική αλλαγή είναι ότι επίκεντρο της είδησης παύει να είναι πλέον ο συντάκτης. Οι νέες τυπογραφικές τεχνικές, η αύξηση του αριθμού των αναγνωστών και η εμφάνιση των ειδησεογραφικών πρακτορείων ευνοούν την αντικειμενοποίηση της είδησης. Έτσι, η διατύπωσή της εστιάζει στο αναγνωστικό κοινό, το οποίο στην εποχή της μαζικής επικοινωνίας καθίσταται το «αντικείμενο της ενημέρωσης». Οι εξελίξεις αυτές σηματοδοτούν τη διαμόρφωση μιας ιδιόμορφης αναγνωστικής μηχανής, καθώς και μιας ειδικής «γλώσσας» για την πραγμάτευση και τη διαχείριση των ειδήσεων.

Το τρίτο κεφάλαιο, πιθανόν το πιο ενδιαφέρον από γλωσσολογική άποψη, επικεντρώνεται στην ανάλυση της γλώσσας (ή μάλλον των «γλωσσών») των σύγχρονων Μέσων ενημέρωσης. Ο Lavoipne παρουσιάζει ένα μοντέλο ανάλυσης του λόγου των μέσων ενημέρωσης το οποίο βασίζεται στην τριπλή διάκριση του Gérard Genette σε κείμενο (texte), περικείμενο (répitéxte) και συγκεκριμένο (contexte). Η απόδοση των όρων αυτών στα ελληνικά δημιουργεί ορισμένα προβλήματα, καθώς στην ελληνική βιβλιογραφία ως περικείμενο συνήθως αποδίδεται ο όρος «contexte».

Η έννοια του κειμένου, σύμφωνα με τον Lavoipne, περιλαμβάνει δύο σύνολα μηχανισμών: αυτούς που έχουν σχέση με τις στρατηγικές γραφής και τις προθέσεις του συγγραφέα και εκείνους που προκύπτουν από εκδοτικές επιλογές ή τυπογραφικούς περιορισμούς (σ. 88). Ένα επιπλέον ζήτημα σχετίζεται με τα όρια της έννοιας του κειμένου στη μελέτη των Μέσων επικοινωνίας. Ο Lavoipne καταλήγει στην ακόλουθη άποψη: προκειμένου να αναλύσουμε τη γλώσσα ενός Μέσου ενημέρωσης, πρέπει να θεωρήσουμε ως κείμενο όχι μόνο το άρθρο, αλλά τουλάχιστον το φύλλο ή την έκδοση (σ. 93). Ο συγγραφέας υπογραμμίζει ότι η βασική μονάδα αντίληψης, και συνεπώς συγκρότησης, νοήματος είναι η πινακοειδής οργάνωση της σελίδας. Επομένως η δομή μιας εφημερίδας εμπεριέχει από μόνη της ένα νόημα, που είναι συνάρτηση εκδοτικών στρατηγικών και αναγνωστικών τακτικών.

Το θεωρητικό μοντέλο που παρουσιάζει ο Lavoipne επιτρέπει να εξετάσουμε την εκφορά του λόγου των μέσων μέσα στα πλαίσια της εφημερίδας ως συνόλου και να υιοθετήσουμε μια διπλή οπτική, εκείνη της είδησης ως συγκεκριμένου μηνύματος και εκείνη της έκδοσης ως συνόλου. Η προσέγγιση αυτή λαμβάνει υπόψη της ότι η πρόσληψη ενός άρθρου δεν είναι ανεξάρτητη από τις περικειμενικές πληροφορίες που έχει στη διάθεσή του ο αναγνώστης σχετικά με την εφημερίδα ως ολότητα. Το άρθρο δεν είναι παρά ένα απόσπασμα, ένα κομμάτι της ολότητας που αποτελεί η εφημερίδα.

Πρόκειται για βιβλίο ενδιαφέρον αλλά απαιτητικό. Απευθύνεται κυρίως σε φοιτητές αλλά και στον καθένα που ασχολείται με τον Τύπο, αν και προαπαιτεί εξοικείωση με την επιστήμη των μέσων. Όμως ο λόγος του συχνά είναι ιδιαίτερα αφηρημένος και κάνει εκτεταμένη χρήση ονοματικών όρων, προκαλώντας δυσκολίες κατανόησης. Η οπτική του συγγραφέα είναι καθαρά προσανατολισμένη προς το γαλλικό Τύπο και το γαλλικό μοντέλο διαχείρισης των ειδήσεων. Παρά τις όποιες αδυναμίες του, δεν παύει να αποτελεί χρήσιμο εγχειρίδιο για τον αναλυτή της γλώσσας των Μέσων και σημαντική προσθήκη στη σχετικά περιορισμένη ελληνική βιβλιογραφία.

Η μετάφραση του Περικλή Πολίτη είναι ρέουσα και φροντισμένη. Εντύπωση προκαλεί η επιλογή του ΙΝΣ να παραμείνουν στα γαλλικά όχι μόνο πασίγνωστα ονόματα όπως του Μιτερράν και του Σιράκ, αλλά και τοπωνύμια όπως η βελγική Αμβέρσα και η ελβετική Βασιλεία (σ. 46), επιλογή που ενδέχεται να δυσκολέψει το μη γαλλομαθή αναγνώστη.

Θανάσης Νάκας και Ζωή Γαβριηλίδου,

Δημοσιογραφία και νεολογία: Τίτλοι -ευρήματα για θέματα-εκπλήξεις,

Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2005, σ. 368.

Έλενα Μάντζαρη*

Οι θεωρητικές μελέτες για το φαινόμενο της λεξιλογικής αλλαγής, γνωστό με τον πάλαι ποτέ νεόπλαστο όρο *νεολογία*, αλλά και οι λεξικογραφικές εργασίες για τα προϊόντα αυτού του φαινομένου, τους *νεολογισμούς*, είναι, δυστυχώς, λιγοστές για την ελληνική γλώσσα. Αναφέρουμε το έργο του Στέφανου Κουμανούδη *Συναγωγή νέων λέξεων υπό των λογίων πλασθεισών από της Αλώσεως μέχρι των καθ' ημάς χρόνων* (1900 / 1980) και τις κατά πολύ μεταγενέστερες μονογραφίες της Άννας Αναστασιάδη-Συμεωνίδη *Η νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική* (1986) και *Νεολογικός δανεισμός* (1994).

Σε αυτή τη φτωχή σε ποσότητα, αλλά όχι και σε ποιότητα, λεξικογραφική και λεξικολογική παραγωγή για τους νεολογισμούς της νέας ελληνικής εντάσσεται και η εξειδικευμένη μελέτη του Θανάση Νάκα και της Ζωής Γαβριηλίδου. Πεδίο έρευνας της εργασίας αποτελούν οι νεολογισμοί του τύπου *ταξίδι-αστραπή*, *πρόστιμο-μαμούθ*, *νόμος-πλαίσιο*, *κράτος-μέλος*, γνωστοί ως παραθετικά σύνθετα (εφεξής: *πσ*), που απαντούν σε δημοσιογραφικά κείμενα και, κυρίως τα τελευταία χρόνια, φαίνεται να «κατακλύζουν» τους δημοσιογραφικούς τίτλους).

Το βιβλίο αρθρώνεται σε δύο βασικές ενότητες: στο κυρίως μέρος, που περιλαμβάνει το Λεξικό / Συναγωγή των *πσ*, και σε μία εκτεταμένη Εισαγωγή, στην οποία ανασκοπούνται και συγχωνεύονται παλαιότερες θεωρητικές προσεγγίσεις του φαινομένου, εμπλουτισμένες με νέα δεδομένα (π.χ., συχνότητες εμφάνισης και νέους λεξικούς σχηματισμούς).

Στο εισαγωγικό μέρος, μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει το υλικό που αφορά στην προέλευση των *πσ*. Πρόκειται για μεταφραστικά δάνεια κυρίως από τη γαλλική και λιγότερο από την αγγλική, που άρχισαν να εμφανίζονται στην ελληνική ήδη από τις αρχές του εικοστού αιώνα –αναφέρονται ως «ξενισμοί» στη Μεγάλη Γραμματική του Τριανταφυλλίδη (1941, § 408)– και σιγά σιγά κατέκτησαν τη νέα ελληνική. Ωστόσο δείγματα τέτοιων νεολογικών συνθέτων και σε μη δημοσιογραφικά κείμενα, με λιγότερο συστηματική εμφάνιση, ομολογουμένως, εντοπίζουν οι συγγραφείς και σε ποιητικά κείμενα της γενιάς του 1970 αλλά και, παλαιότερα, σε τίτλους διηγημάτων του Παπαδιαμάντη στα τέλη του δεκάτου ογδόου αιώνα («Έρως-ήρωας» και «Θέρος-έρος»).

Τα *πσ* που κατά κανόνα απαντούν συχνότερα σε δημοσιογραφικούς τίτλους είναι εκείνα στα οποία το β' συνθετικό εμφανίζει μεταφορική σχέση με το α' συνθετικό και λειτουργεί ως επιτακτικό στοιχείο του, άλλοτε ως «παρομοιωτής» (πρβλ. *άνθρωπος-ατμομηχανή*), άλλοτε ως «εξισωτής» (πρβλ. *εκλογές-λύση*) και άλλοτε ως «ενισχυτής» (πρβλ. *αποζημίωση-μαμούθ*). Η επιστράτευση από τους συγγραφείς του θεω-

* Απόφοιτη του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών (κατεύθυνση Γλωσσολογίας), μεταπτυχιακές σπουδές στη μηχανική μετάφραση στο ΙΣΤ του Πανεπιστημίου του Μάντσεστερ (UMIST), υποψήφια διδάκτωρ στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών στον τομέα της παιδαγωγικής λεξικογραφίας.

ρητικού εργαλείου των «τάξεων αντικειμένων», δηλαδή συνόλων ουσιαστικών σημασιολογικά και συντακτικά ομογενών, αποδεικνύεται μεθοδολογικά χρήσιμη για τη γλωσσολογική ανάλυση αλλά και ερμηνευτικά απολαυστική για το «μη ειδικό» αναγνώστη. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση όπου οι «τάξεις αντικειμένων» χρησιμοποιούνται για την ερμηνεία της πολυσημίας που παρουσιάζει το β' συνθετικό· πρβλ. το συνθετικό *-φάντασμα* που αποκτά τη σημασία «άφαντος, ανύπαρκτος» όταν συνδυάζεται με +έμφυχο (*οργάνωση-φάντασμα*), αλλά τη σημασία «εγκαταλελειμμένος και ερειπωμένος» όταν συνδυάζεται με +τοπικό (*κτίριο-φάντασμα*).

Η λεξικογραφική παρουσίαση των πσ στο δεύτερο μέρος αποτελεί και τον κύριο στόχο του βιβλίου, αφού, κατά τους συγγραφείς, η μελέτη έχει «πρωτίστως λεξικογραφικό προσανατολισμό». Το λεξικό περιλαμβάνει 1.240 πσ, που αντλήθηκαν αποκλειστικά από το σώμα κειμένων των συγγραφέων. Αν και η σύνταξη στο λημματολόγιο κωδικοποιημένων (π.χ., σύνθετα με τα *-μαμούθ, -μαϊμού* κ.ά.) και άπαξ σχηματισμών (π.χ., σύνθετα με τα *-οπλαρχηγός, -οικολόγος*) είναι όχι μόνο ρεαλιστική αλλά και λεξικογραφικά πολύτιμη, πιστεύουμε ότι στη συγκεκριμένη εργασία φαίνεται ότι προέκυψε κάπως αμύχανα, αφού στηρίχτηκε σε συλλογή κειμένων που καταρτίστηκε κατά τρόπο «σποραδικό», όπως αναφέρουν οι ερευνητές, και όχι συστηματικό, για το χρονικό διάστημα 1988-2002· π.χ., τα σύνθετα *γέννημα-θρέμμα* και *Δαμανάκη-οπλαρχηγός* έχουν την ίδια συχνότητα εμφάνισης!

Η οργάνωση του λημματολογίου με βάση το β' συνθετικό, που αποτελεί ανεξάρτητο λήμμα στο λεξικό (π.χ., *-έκπληξη, -παγίδα* κτλ.), αποδεικνύεται αποτελεσματική στις περιπτώσεις πολυσημίας και στη συστηματική καταγραφή των συνωνύμων και αντιθέτων. Ωστόσο η εσωτερική οργάνωση της εγγραφής με βάση την αλφαβητική σειρά των πσ και όχι με βάση, για παράδειγμα, τη σημασία του β' συνθετικού, αφενός δυσχεραίνει τον εντοπισμό των σημασιών σε περιπτώσεις πολυσημίας, αφετέρου οδηγεί σε συχνές παραπομπές μέσα στην ίδια εγγραφή για σύνθετα που έχουν την ίδια σημασία (βλ. λήμμα *-ανάσα*, όπου ο χρήστης για τη σημασία 7 ενδολημμάτων παραπέμπεται μέσα στην ίδια εγγραφή στο σύνθετο *γκαράζ-ανάσα*, όπου έχει δοθεί ορισμός).

Στο επίπεδο της μικροδομής, εκτός από σημασιολογικές πληροφορίες, όπως είναι οι ορισμοί, τα χρηστικά παραδείγματα, τα συνώνυμα και τα αντίθετα, παρέχονται χρήσιμες πληροφορίες για τον πραγματολογικό προσδιορισμό των λημμάτων, όπως ετυμολογικά σχόλια και δήλωση κειμενικών πηγών με τη χρονολογία κυκλοφορίας τους, πολύτιμη πηγή για το χρόνο δημιουργίας των νεολογικών συνθέτων. Η προσθήκη, μάλιστα, επιπλέον πραγματολογικών πληροφοριών, όπως ο επιστημονικός τομέας στον οποίο ανήκει το πσ, αλλά και το ειδικότερο κειμενικό είδος στο οποίο απαντά, θα συνέβαλλε προς την κατεύθυνση μιας πληρέστερης λεξικογραφικής καταγραφής των συνθηκών λειτουργίας του σε συγκεκριμένους τομείς ή επικοινωνιακές καταστάσεις.

Βασικά ζητήματα που εγείρονται κατά την ανάγνωση της μελέτης αφορούν αφενός στις συνθήκες δημιουργίας ή/και διάδοσης των παραθετικών συνθέτων στα δημοσιογραφικά κείμενα, αφετέρου στην επίδραση που ασκεί ο Τύπος στην ελληνική γλώσσα μέσω της ειδικότερης περίπτωσης αυτών των νεολογισμών. Στο πρώτο ζήτημα οι συγγραφείς απαντούν ότι η συντομευμένη δομή των πσ βοηθά στη σύμπτυξη των θεματικών προτάσεων των δημοσιογραφικών κειμένων και αποτελεί, έτσι, «μια εύκολη λύση στο ακανθώδες πρόβλημα της διαρκούς εξεύρεσης τίτλων», και ότι τα πσ στα οποία υφίσταται μεταφορική σχέση ανάμεσα στα δύο συνθετικά συμβάλλουν «στην ηχηρότητα αλλά και στην παραστατικότητα των τίτλων χάρι στο σχήμα εκείνο της μεταφοράς που κινείται από το αφηρημένο προς κάτι το συγκεκριμένο» (σ. 83-86).

Σχετικά με το δεύτερο ζήτημα, πιστεύουμε ότι το βιβλίο δε βοηθά να καταλήξουμε στο αν τελικά τα νεολογικά πσ είναι «γέννημα» ή «θρέμμα» του δημοσιογραφικού λόγου (πρβλ. σχετικό σχόλιο του Σπύ-

ρου Μοσχονά, «Πόση επιρροή έχουν τα ΜΜΕ;», *Καθημερινή*, 20/4/2008). Αυτό δεν οφείλεται, πιστεύουμε, στο πειστικό ως προς τη νεολογικότητά του υλικό, αλλά στην απουσία μιας σαφούς θεωρητικής θέσης που να διευκρινίζει ότι η νεολογικότητα των πσ δεν οφείλεται στη δάνεια συντακτική δομή τους, η οποία είναι εδραιωμένη πλέον στο γλωσσικό αίσθημα των ομιλητών της ελληνικής, αλλά στις λεξικές επινοήσεις που αυτά εισάγουν και οι οποίες, επειδή ακριβώς στηρίζονται σε μια γλωσσικά οικεία και στέρεη δομή, αποτελούν παραγωγικά εργαλεία συγγραφής στα χέρια των δημοσιογράφων.

Το βιβλίο των Νάκα και Γαβριηλίδου, συνδυάζοντας τη σύγχρονη λεξικολογική/θεωρητική ματιά στο ζήτημα των παραθετικών συνθέτων με τη λεξικογραφική αποτύπωση, δεν αποτελεί μόνο ένα χρήσιμο εργαλείο αναφοράς για τους γλωσσολόγους, τους λεξικογράφους και τους δημοσιογράφους, αλλά και πολύτιμη πηγή ερεθισμάτων για τους «μη ειδικούς» αναγνώστες σχετικά με τις εξελίξεις στον τομέα του λεξιλογίου.

Νικολέττα Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, *Η λαϊκή γλώσσα των ειδήσεων*:

Μια στάση απατηλής οικειότητας, Εμπειρία Εκδοτική, Αθήνα 2006, σ. 318.

Μαρία Δένδια*

Στο βιβλίο της *Η λαϊκή γλώσσα των ειδήσεων*, το οποίο βασίζεται στη διδακτορική της διατριβή, η Νικολέττα Τσιτσανούδη-Μαλλίδη καταγράφει και αναλύει το σύγχρονο τηλεοπτικό δημοσιογραφικό λόγο. Υποστηρίζει ότι τα τελευταία χρόνια οι δημοσιογράφοι των τηλεοπτικών Μέσων τείνουν να χρησιμοποιούν λαϊκές λέξεις και εκφράσεις και να υιοθετούν ένα καθημερινό συνομιλιακό ύφος κατά την εκφώνηση των ειδήσεων. Παράλληλα η θεματολογία των δελτίων ειδήσεων γίνεται περισσότερο «λαϊκή». Η στροφή αυτή αποσκοπεί στο να μειωθεί η απόσταση μεταξύ των δημοσιογράφων και των τηλεθεατών, ώστε οι δημοσιογράφοι να εμφανίζονται οικείοι και προσεχτικοί στο κοινό, πείθοντάς το ότι εξυπηρετούν δικά του συμφέροντα. Με αυτό τον τρόπο κερδίζουν την εύνοια και την εμπιστοσύνη των τηλεθεατών, οι οποίοι καθίστανται πιο ευάλωτοι στην προπαγάνδα που διεξάγεται στα ΜΜΕ. Η προσπάθεια των δημοσιογράφων να εξασφαλίσουν τη λαϊκή απήχηση προσαρμόζοντας το λόγο τους σε λαϊκότερα πρότυπα ορίζεται ως «στάση εικονικής ευμένειας».

Προκειμένου να καταδείξει τη στάση αυτή, η συγγραφέας αναλύει τη γλώσσα που χρησιμοποιείται κατά την εκφώνηση των τηλεοπτικών ειδήσεων τεσσάρων ιδιωτικών τηλεοπτικών σταθμών και στη συνέχεια απευθύνεται σε τηλεοπτικούς δημοσιογράφους και σε μέλη του κοινού για να διαπιστώσει εάν συμφωνούν με τα συμπεράσματά της. Τα βασικά ερωτήματα που θέτει και επιχειρεί να απαντήσει στην έρευνα της είναι το κατά πόσον υφίσταται και το πώς εκφράζεται η στάση εικονικής ευμένειας, τι σκοπιμότητες εξυπηρετεί, τι επιπτώσεις έχει στο δημοσιογραφικό λόγο και με ποιο τρόπο την εκλαμβάνει το κοινό.

Στο θεωρητικό μέρος του βιβλίου που προηγείται της έρευνας, η συγγραφέας αναφέρεται στα βασικά χαρακτηριστικά του δημοσιογραφικού λόγου επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον της στην κοινωνική του διάσταση. Η κοινωνική ενσωμάτωση, η διαμόρφωση της κοινής γνώμης και, κατ' επέκταση, της κοινωνικής ταυτότητας περιλαμβάνονται στην «κοινωνικοποιητική λειτουργία» του δημοσιογραφικού λόγου. Λόγω της ιδεολογικής επιρροής που ασκεί, καθώς και εξαιτίας της άνισης σχέσης μεταξύ κοινού

* Απόφοιτη του Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών, κάτοχος Master of Arts σε «Transnational Communications and the Global Media» από το Goldsmiths College, University of London.

και τηλεθεατών, ο δημοσιογραφικός λόγος μπορεί να χαρακτηριστεί ως «εξουσιαστικός». Στη συνέχεια η συγγραφέας ορίζει το πλαίσιο στο οποίο εκφέρεται ο δημοσιογραφικός λόγος, επισημαίνοντας ότι δεν υπάρχει αμφίπλευρη επικοινωνία, γεγονός που καθιστά εικονική κάθε απόπειρα κατάργησης της απόστασης μεταξύ δημοσιογράφων και κοινού. Η δυνατότητα επιλογής μεταξύ διαφορετικών πηγών πληροφόρησης αποτελεί τη μόνη «δύναμη» που διαθέτουν οι τηλεθεατές.

Στο θεωρητικό μέρος του βιβλίου τίγεται η εμπορική διάσταση των ΜΜΕ, η οποία υπαγορεύει την αντιμετώπιση του κοινού ως ενός συνόλου καταναλωτών. Το γεγονός αυτό επιτείνει τη στάση εικονικής ευμένειας, καθώς η εξασφάλιση της εύνοιας και της απήχησης στο κοινό μεταφράζεται σε μεγαλύτερα ποσοστά τηλεθέασης και, κατά συνέπεια, σε μεγαλύτερα έσοδα για το σταθμό.

Η έρευνα που διεξήγαγε η συγγραφέας προκειμένου να ελέγξει τις θέσεις παρουσιάζεται στο δεύτερο μέρος του βιβλίου. Περιλαμβάνει τρία στάδια: Στο πρώτο γίνεται καταγραφή και ανάλυση των μορφοσυντακτικών και ρητορικών σχημάτων, των νεολογισμών και των λαϊκών εκφράσεων που εντοπίζονται στα κεντρικά δελτία ειδήσεων των τεσσάρων πρώτων σε τηλεθέαση ιδιωτικών τηλεοπτικών σταθμών. Δίνονται παραδείγματα λαϊκών λέξεων και εκφράσεων, χυδαίου λεξιλογίου και συνολικού ύφους κατά την εκφώνηση των ειδήσεων, στους τίτλους των ρεπορτάζ και στα δημοσιογραφικά σχόλια.

Στο δεύτερο στάδιο της έρευνάς της, η συγγραφέας απευθύνεται σε δέκα τηλεοπτικούς δημοσιογράφους ζητώντας την άποψή τους σχετικά με τις αιτίες που οδηγούν στη χρήση λαϊκότερης γλώσσας και τους σκοπούς που εξυπηρετεί αυτή η τακτική. Θέτοντας το ερώτημα με αυτό τον τρόπο, ουσιαστικά προϋποθέτει την ύπαρξη της «στάσης εικονικής ευμένειας», καθώς δε ζητά από τους ερωτώμενους να αποφανθούν εάν ισχύει. Οι περισσότεροι αποδίδουν τη χρήση λαϊκότερης γλώσσας κυρίως στην προσπάθεια να γίνουν κατανοητοί από μεγαλύτερο μέρος του κοινού, στην ανταγωνιστική φύση του μέσου, αλλά και στο φτωχό λεξιλόγιο μιας μερίδας δημοσιογράφων. Καθώς η τηλεόραση είναι ένα μαζικό μέσο που απευθύνεται σε όλα τα κοινωνικά στρώματα, θεωρούν ότι οι δημοσιογράφοι πρέπει να προσαρμόζουν το λόγο τους ώστε να είναι εύληπτος από το σύνολο του κοινού.

Στο τρίτο στάδιο της έρευνας παρουσιάζονται οι στάσεις του κοινού, όπως προκύπτουν από ερωτηματολόγιο που δόθηκε σε 100 άτομα, 50 άνδρες και 50 γυναίκες. Το δείγμα κατηγοριοποιήθηκε ανάλογα με το φύλο, την ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο. Δεν αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα του ελληνικού τηλεοπτικού ακροατηρίου, ωστόσο μπορεί να δώσει μια γενική εικόνα για τη στάση του κοινού απέναντι στο σύγχρονο δημοσιογραφικό λόγο. Σύμφωνα με τις απαντήσεις τους, οι τηλεθεατές έχουν επισημάνει τη στροφή των δημοσιογράφων προς τη χρησιμοποίηση μιας λαϊκότερης γλώσσας. Ορισμένοι εμφανίζονται επιφυλακτικοί, δηλώνοντας ότι δεν τους επηρεάζει, ενώ κάποιοι ενοχλούνται από τις «χυδαίες εκφράσεις» που ακούγονται στα τηλεοπτικά δελτία. Σε γενικές γραμμές, η στροφή προς μια λαϊκότερη γλώσσα από τους δημοσιογράφους δεν αποτελεί βασικό παράγοντα εμπιστοσύνης απέναντί τους. Ωστόσο φαίνεται ότι η επιλογή λαϊκότερης θεματολογίας είναι ένας παράγοντας που τους επηρεάζει θετικά.

Στο τελευταίο μέρος του βιβλίου της, η Νικολέτα Τσιτσανούδη-Μαλλίδη παραλληλίζει τη δημοσιογραφική με τη διδακτική διαδικασία και επισημαίνει τον παιδευτικό ρόλο του δημοσιογραφικού λόγου.

Σε γενικές γραμμές, η βιβλιογραφική επισκόπηση των θεωριών για τη γλώσσα των ΜΜΕ, στο θεωρητικό μέρος του βιβλίου, είναι ελλιπής. Διεξοδικότερη όφειλε να είναι η αναφορά στις υφολογικές θεωρίες της προσαρμογής (accomodation theory) των Allan Bell κ.ά. Επιπλέον, δεν αναλύεται η εμπορική διάσταση των ΜΜΕ, αν και αποτελεί ένα από τα βασικότερα επιχειρήματα για την εκδήλωση της «στάσης εικονικής ευμένειας». Στο ερευνητικό κομμάτι, το γεγονός ότι η συγγραφέας δεν περιορίζεται στην

καταγραφή λαϊκών εκφράσεων στα δελτία ειδήσεων για να αποδείξει τις θεωρητικές της θέσεις, αλλά απευθύνεται και στους φορείς και τους αποδέκτες της επικοινωνιακής διαδικασίας καθιστά την έρευνά της σφαιρική και ολοκληρωμένη. Ωστόσο οι υποκειμενικές απόψεις των δημοσιογράφων δεν μπορούν να θεωρηθούν επαρκές αποδεικτικό υλικό, καθώς είναι αναμενόμενο να μην παραδέχονται ότι ο λόγος τους επηρεάζεται από τις μετρήσεις τηλεθέσης ή τους εργοδότες τους. Σε ό,τι αφορά στο δείγμα των καναλιών που η συγγραφέας επιλέγει να μελετήσει, θα ήταν ενδιαφέρον να είχε συμπεριλάβει την κρατική τηλεόραση, ώστε να διαπιστώσει εάν η στροφή στο λαϊκό λόγο είναι και εκεί το ίδιο έντονη. Εάν διαπίστωνε ότι ο λόγος της κρατικής τηλεόρασης είναι λιγότερο λαϊκός και καθημερινός, θα υποστήριζε καλύτερα τη θέση της ότι η εμπορευματική λειτουργία των ΜΜΕ επηρεάζει το δημοσιογραφικό λόγο μέσω μιας «στάσης εικονικής ευμένειας». Είναι γεγονός ότι η χρήση απλού και καθημερινού λόγου καθιστά τη δημοσιογραφική γλώσσα προσεχτική σε ένα ευρύτερο κοινό και αυξάνει τις πιθανότητες εμπορικής απήχησης. Τα αποτελέσματα της έρευνας της συγγραφέως δείχνουν ότι το κοινό δεν επηρεάζεται από τη χρήση λαϊκής γλώσσας σε ό,τι αφορά στη στάση του απέναντι στους δημοσιογράφους. Επομένως η χρήση λαϊκής γλώσσας στον τηλεοπτικό ενημερωτικό τομέα δεν εξασφαλίζει την εμπορική επιτυχία των ειδήσεων, αλλά εξαρτάται και από άλλους παράγοντες. Επιπλέον, έχει ευρύτερες επιπτώσεις, καθώς επηρεάζει την ποιότητα της ενημέρωσης των πολιτών και τη σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στους δημοσιογράφους και στο κοινό, όπως η ίδια η Τσιτσανούδη-Μαλλίδη υπαινίσσεται.

**Περικλής Πολίτης, επιμ., *Ο λόγος της μαζικής επικοινωνίας: Το ελληνικό παράδειγμα*,
Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών – Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 628.**

Λεωνίδας Τσιλιπάκος*

Στόχος αυτής της συλλογής δοκιμίων είναι να ανταποκριθεί στις «[βασικές] ερευνητικές προκλήσεις της μιντιακής επικράτειας» και να χαρτογραφήσει το ελληνικό παράδειγμα, κατά τη δήλωση του επιμελητή Περικλή Πολίτη. Παρά τη σχεδόν αποκλειστική ενασχόληση με τον εφημεριδικό λόγο και την απουσία διεθνικής συγκριτικής μελέτης, οι στόχοι αυτοί επιτυγχάνονται κατά το πλείστον.

Ο τόμος περιλαμβάνει δεκαεννιά κείμενα (συν τον Πρόλογο), τα οποία –πλην τριών– οργανώνονται ως προς το κειμενικό είδος και συγκεκριμένα κάτω από τις κατηγορίες: 1. *Ειδησεογραφία*: Αργύρης Αρχάκης και Βίλλυ Τσάκωνα (Έντυπο κοινοβουλευτικό ρεπορτάζ)· Βασιλική Αδάμπα (Έντυπο εκκλησιαστικό ρεπορτάζ)· Γιώργος Ανδρουλάκης (Έντυπη Αθλητικογραφία)· Γιαννούλα Γιαννουλοπούλου (Επιστημονικά ένθετα)· Αναστασία Στάμου (Έντυπο ταξιδιωτικό ρεπορτάζ). 2. *Συνέντευξη*: Μαρία Κακαβούλια (Έντυπες πολιτικές συνεντεύξεις)· Βασιλική Κέλλα (Δημόσιες τηλεοπτικές αντιπαραθέσεις)· Ελένη Μπουτουλούση (Τηλεοπτικές εκπομπές με θέμα μετανάστευση/μετανάστες). 3. *Σχολιογραφία*: Περικλής Πολίτης (Κύριο άρθρο)· Γκρατσιέλλα-Φωτεινή Καστελλάνου (Χρονογράφημα)· Κώστας Κανάκης (Ευθυμογράφημα)· Βίλλυ Τσάκωνα (Πολιτική γελοιογραφία)· Γρηγόρης Πασχαλίδης (Κριτική κινηματογράφου)· Ζωή Βερβεροπούλου (Κριτική θεάτρου). 4. *Διαφήμιση*: Γιώργος Ξυδόπουλος (Παραπλανητικές «λέξεις-νυφίτσες»)· Ελένη Χοντολίδου (Μικρές αγγελίες ανεύρεσης συντρόφου). Ο τόμος κλείνει με μελέτες για τα μεταγλωσσικά δημοσιεύματα του Τύπου (Σπύρος Μοσχονάς), τη χρήση του ευθύ λόγου στην έντυπη ειδησεογραφία (Σωφρόνης Χατζησαββίδης) και τη μορφή και λειτουργία

* Απόφοιτος του Τμήματος Δημοσιογραφίας και Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας του Α.Π.Θ., κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου στην Κοινωνιολογία από το Πανεπιστήμιο του Μάντσεστερ και υποψήφιος διδάκτορας Κοινωνιολογίας στο ίδιο πανεπιστήμιο.

των τίτλων στην ηλεκτρονική έκδοση του *Έθνους* (Θεοδώρα Τσελίγκα). Για την περίληψη των θέσεων και επιδιώξεων κάθε κειμένου, όπως και των γλωσσολογικών προσεγγίσεων που εφαρμόζονται, παραπέμπω –αναγκαστικά– στον Πρόλογο.

Λόγω της περιορισμένης έκτασης της βιβλιοκρισίας και του ιδιαίτερα ποικίλου χαρακτήρα του βιβλίου –που δεν επιτρέπει μια γενική κριτική–, δεδομένης δε της θετικής του συνεισφοράς στην πενιχρή ελληνική βιβλιογραφία, θα περιοριστώ σε λίγες ενστάσεις, οι οποίες ίσως αναδεικνύουν και έναν κοινό τόπο σε τόσο διαφορετικές προσεγγίσεις που φιλοξενούνται σε αυτό τον τόμο. Αναφέρομαι στο είδος του κριτικού λόγου που αρθρώνεται σε κάποια κείμενα στο πλαίσιο του *κοινωνικού κονστρουκτιβισμού*, ο οποίος τις περισσότερες φορές συνδυάζεται με την επιλογή της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου ως ερμηνευτικού εργαλείου. Ο λόγος αυτός τείνει να λάβει τη θέση του μαζί με άλλα κλισέ εξηγητικά σχήματα –όπως, π.χ., το ότι τα Μέσα στοχεύουν στο να αιχμαλωτίσουν την προσοχή του μη υποψιασμένου αναγνώστη/τηλεθεατή/ακροατή απευθυνόμενα στο συναίσθημα και όχι στη λογική– τα οποία καμιά φορά επιστρατεύονται για να εξηγήσουν οποιοδήποτε φαινόμενο, ελλείψει ικανοποιητικότερων εξηγήσεων. Κατά αντίστοιχο τρόπο, διατυπώσεις όπως «η γλώσσα δεν είναι ένα ουδέτερο, διαφανές μέσο “αντιγραφής” της πραγματικότητας» (Αδάμπα) συχνά επαναλαμβάνονται ή προβάλλονται ως εύρημα: «[Τ]ελικά η ειδησεογραφία δεν αντανακλά την πραγματικότητα», καταλήγουν οι Αρχάκης και Τσάκωνα στο άρθρο τους για το κοινοβουλευτικό ρεπορτάζ. Ας πάρουμε ως παράδειγμα τον τελευταίο αυτό ισχυρισμό για να εξετάσουμε λίγο καλύτερα το νόημά του.

Καταρχάς, εάν η ανωτέρω θέση απευθύνεται στους δημοσιογράφους και τους αποδίδει φιλοσοφικές θεωρίες «αφελούς ρεαλισμού», όπως τις έχει χαρακτηρίσει αλλού ο Περικλής Πολίτης («Δημοσιογραφικός λόγος και γλωσσική επίγνωση των δημοσιογράφων», στο Χ. Φραγκονικολόπουλος, επιμ., *ΜΜΕ-Κοινωνία και Πολιτική: Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα: Σιδέρης, 745), είναι απορίας άξιο γιατί οι γνωστές δημοσιογραφικές διατυπώσεις περί αντικειμενικότητας –εκτός από μύθος στην υπηρεσία του επαγγέλματος, ως άμυνα απέναντι σε αιτιάσεις μεροληψίας και ως στρατηγική οικοδόμησης προφίλ εγκυρότητας– πρέπει να ερμηνεύονται με τους μεταφυσικούς όρους της σύγκρισης της αναπαράστασης με το πράγμα καθαυτό.

Εάν η ανωτέρω θέση στοχεύει στις πεποιθήσεις των καταναλωτών των Μέσων, τότε πώς παραβλέπεται το προφανές γεγονός ότι οι εφημερίδες στοιχίζονται με συγκεκριμένες πολιτικές θέσεις (πρβλ. D.C. Anderson και W.W. Sharrock, «Biasing the news: Technical issues in “Media Studies”», *Sociology*, 13, 1979: 367-385); Οι Αρχάκης και Τσάκωνα χρησιμοποιούν, μάλιστα, αυτή την κοινή γνώση για να καταγράψουν ως αξιοπερίεργο το πώς μια εφημερίδα με αντιπολιτευτικές θέσεις επεμβαίνει στο λόγο βουλευτή της αντιπολίτευσης, καθιστώντας τον «ηπιότερο» για την κυβέρνηση. Αλλά αυτή η αναλυτική γραμμή δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή εάν η θέση των Αρχάκη και Τσάκωνα –όπως και άλλων συγγραφέων του τόμου– υπονοεί ότι η «επιστημονική» ανάλυση έχει πρόσβαση στον πραγματικό κόσμο, ο οποίος δεν μπορεί να γίνει κατανοητός από τα «απλά» μέλη της κοινωνίας, διότι δε φαίνεται «διά γυμνού οφθαλμού», όπως ο κόσμος της καθημερινής ζωής. (Ας γίνω λίγο προκλητικότερος, επισημαίνοντας ότι οι διατυπώσεις αυτές αντιστοιχούν σε εκείνες των δημοσιογράφων περί αντικειμενικότητας.) Δε θα επιχειρήσω να αντικρούσω εδώ αυτή την άποψη, παραθέτω πάντως μερικά παραδείγματα σύγχυσης της σχέσης μεταξύ «επιστημονικού» και «καθημερινού»:

α) Για να «επιβεβαιώσει» μια μελέτη (Κακαβούλια) τη «διάχυτη εντύπωση» ότι οι πολιτικοί αποφεύγουν να απαντήσουν ευθέως σε ερωτήσεις, θα πρέπει να μπορεί και να τη διαψεύσει. Όμως θα ήταν δυνατόν να μας πείσει ότι «στην πραγματικότητα» οι πολιτικοί απαντούν ευθέως;

β) Αντίστοιχου επιπέδου «σφάλμα» μπορεί ενδεχομένως να καταλογίσει κανείς και σε μια πτυχή της

μελέτης της Στάμου, η οποία, αφού αναλύσει τον οικοτουριστικό λόγο στους συστατικούς του λόγους, διαπιστώνει «αντίφαση» στο εσωτερικό του οικολογικού λόγου μεταξύ επιστημονικού και κοινωνικού οικολογικού λόγου (ως προς την περιγραφή του φυσικού κόσμου ως αυτόνομου vs. εξαρτημένου από τον άνθρωπο). Για να συμβαίνει κάτι τέτοιο όμως, είναι αναγκαία συνθήκη οι δύο υπο-λόγοι να ερίζουν για το ίδιο πράγμα, κάτι το οποίο δεν είναι βέβαιο (βλ. G. Ryle, *Dilemmas*, Cambridge: Cambridge University Press, 1953, κεφ. 5).

Επιστρέφοντας στο αρχικό παράδειγμα, αν αντιμετωπίσουμε ως φιλοσοφική πρόταση –επειδή οι καταβολές της είναι φιλοσοφικές– τη θέση ότι το κοινοβουλευτικό ρεπορτάζ δεν καθρεφτίζει την πραγματικότητα, παραμένει ανεξήγητο γιατί το πετυχαίνουν τα Πρακτικά της Βουλής, σε σύγκριση με τα οποία επιχειρείται η ανάλυση στο κείμενο των Αρχάκη και Τσάκωνα.

Τέλος, να σημειωθεί ότι υπάρχουν και πιο εκλεπτυσμένες κριτικές θέσεις, όπως, για παράδειγμα, εκείνη του Μοσχονά – «υπερβατικό ιδεαλισμό» την ονομάζει. Ωστόσο η μελέτη του περί γλώσσας και ιδεολογίας δεν αποφεύγει κάποιες από τις αδυναμίες που επισημάνθηκαν, με αποτέλεσμα τη διατύπωση, κατά την άποψή μου, παρακινδυνευμένων (μεταφυσικών) θέσεων για μια γλωσσική ιδεολογία την οποία «[ο] Τύπος, ενδεχομένως και το κοινό [...] δεν την κατανοούν, δεν τη βλέπουν».

Είναι αυτονόητο ότι τα ζητήματα που αναδείχθηκαν απέχουν σημαντικά από το να χαρακτηρίζουν κατά τρόπο πλήρη είτε τον τόμο συνολικά είτε κάποιο από τα άρθρα στα οποία αναφέρομαι. Όσο για τις επισημάνσεις, αποτελούν προτάσεις για συζήτηση και σε καμία περίπτωση τελεσίδικη αποτίμηση μιας προσπάθειας, που οι αρετές της την καθιστούν άξια προσοχής.